

TEETET

Евклид, Терпсион, Сократ, Теодор, Теетет

142

Пролог — срещата Евклид: Кога си се върна от полето, Терпсионе, скоро или отдавна?

Терпсион: Вече доста време. Тъкмо те търсих на площада и се чудех защо не мога да те намеря.

Евклид: Защото не бях в града.

Терпсион: А къде беше?

Евклид: На слизане към пристанището срещнах Теетет. Носеха го от лагера при Коринт към Атина!

b Терпсион: Жив ли беше или мъртъв?

Евклид: Жив, но съвсем зле — и от получените рани, а още повече от разразилата се във войската болест, която хванал.

Терпсион: Да не би да е дизентерия?

Евклид: Да.

Терпсион: Такъв човек да го заплашва смърт!

Евклид: Прекрасен и достоен, Терпсионе. Токму-що слушах как неколцина го хвалеха за държането му в боя.

c Терпсион: И не е никак странно. Почудно щеше да бъде, ако не се е показал такъв. Но как така не е отседнал тук в Мегара?

Евклид: Бързаше за дома. Как не го молех и увещавах, но той не пожела. Аз впрочем го съпроводих и на връщане си спомних с удивление и за другите работи, които рече пророчески Сократ, а и за него. Защото, струва ми се, малко преди смъртта си той се беше срещнал с Теетет, тогава още момче, и прекарал известно време в разговор с него, беше останал възхитен от неговите заложби. При едно мое отиване в Атина той ми разказа по какви въпроси бяха разговаряли. Заслужава си човек да чуе. И това още каза, че непременно ще се прочуе, ако достигне до зряла възраст.

d Терпсион: И е казал истината, както из-

глежда. Но за какво са разговаряли? Можеш ли да разкажеш?

143 Евклид: Не, кълна се в Зевс! Поне не така наизуст. Тогава, като се прибрах у дома, веднага записах, каквото си спомнях, и по-късно, щом оставах свободен, продължавах да си припомням и да записвам. И колкото пъти ходех в Атина, разпитвах Сократ за забравеното и поправях, като се връщах тук. Така че вече почти съм записал целия разговор.

Терпсион: Вярно. Чувал съм те и по-рано да говориш за него и все се каня да те накарам да ми го покажеш. Но какво пречи сега да го прочетем? И без това трябва да отдъхна след завръщането от полето.

б Евклид: Добре. И аз съпроводих Теетет чак до Ерин², така че тази почивка няма да ми е неприятна. Но да влизаме. Додето си почиваме заедно, момчето ще ни чете.

Терпсион: Правилно предлагаш.

Евклид: Ето свитъка, Терпсионе. Описах разговора, като представих не как Сократ ми го предава на мене, а както той разговаря с ония, с които каза, че е разговарял. Каза, че е разговарял с геометъра Теодор и с Теетет. За да избягна затрудненията, които биха създали между репликите поясненията на Сократ, когато казва „и аз рекох“ или „и аз казах“ и на свой ред за отговарящия „той се съгласи“ или „не се съгласи“, та поради това премахнах подобни вмятания и го представих как разговаря със събеседниците си лично.

Терпсион: И не си постъпил неподходящо, Евклиде.

Евклид: Е, добре, момче, вземи свитъка и чети!

Въведение — портрет на Теетет

Сократ: Ако ме беше повече грижа за хората в Кирена, Теодоре, щях да те разпитвам за тях и за

тамошните дела, дали има в Кирена младежи, които залягат в геометрията или в някое друго знание. Но сега ме привличат не толкова онези, колкото тези младежи и предпочитам да узная кои

от тях тук обещават да се прочуят. Именно с това се занимавам и аз сам, доколкото мога, и разпитвам другите, с които виждам, че младите хора общуват охотно. А при тебе се събират доста младежи, и то с право. Защото те бива и в останалото, а и поради геометрията. Та с удоволствие бих научил от тебе дали си се срещал с някой, който заслужава внимание.

Теодор: Впрочем, Сократе, заслужава си, и то много и аз да ти кажа, а и ти да чуеш с какво момче от вашия град се срещнах. И ако беше краливо, щеше да ме е съвсем страх да кажа, за да не помисли някой, че изпитвам влечение към него. Но недей да ми се сърдиш, то не е красиво и прилича на тебе по чипия нос и разногледите си 244 очи, макар и да не е чак като тебе. Та затова говоря спокойно. Добре знай, че измежду младите хора, които съм срещал, а съм се срещал с доста много, никой не ме е удивлявал така със заложбите си. Толкова възприемчив за знания, колкото трудно може да се каже за друг, същевременно изключително кротък и отгоре на това несравнимо смел — подобно съчетание от качества нито съм мислил, че има, нито виждам край себе си. Защото съобразителните и паметливи хора с остър ум в повечето случаи са наклонни към гневливост, носят се стремително като кораби без баласт и са по-скоро склонни към крайности, отколкото смели. Тези пък, които са по-устойчиви, са мудни в усвояването на знания и наклонни към забравяне. А той така леко, безпрепятствено и успешно се придвижва в учението и с такава изключително спокойствие се справя с трудните въпроси също като безшумното леене на зехтин, щото човек се удивява, че момче на такава възраст може да постига такива успехи³.

Сократ: Хубава е твоята вест. И на кого от нашите граждани е син?

Теодор: Чувал съм му името, но не си го спомням. Сред тия младежи е, които приближават. с Току-що се натриха с масло някои от другарите му във външния портик и той с тях и сега, като

са се натрили, идват според мене насам. Но виждали го познаваш!

Сократ: Познавам го. Това е синът на Евфроний от Сунион⁴, точно такъв мъж, приятелю, какъвто и ти разказваш, че е синът му. И иначе се ползува с добро име, а и доста голямо имущество остави. Но не знам името на момчето.

Теодор: Теетет, Сократе, му е името. Мисля, че имуществото обаче го разсипаха някакви настойчици. Въпреки това, Сократе, проявява удивително достойнство в паричните въпроси.

Сократ: За човек с благородна натура говориш. Покани го да дойде да седне при нас.

Теодор: Ще го сторя. Теетете, ела тук при Сократ!

Сократ: Чудесно, Теетете, та да видя и аз какво лице имам. Защото Теодор твърди, че било подобно на твоето. Ако всеки от нас двамата имаше лира и Теодор твърдеше, че лирите ни са настроени еднакво, щяхме ли да приемем твърдението веднага или бихме проверили дали е на човек, който разбира от музика?

Теетет: Бихме проверили.

Сократ: Значи ако установяхме, че разбира от музика, бихме приели твърдението, но ако откриехме, че не разбира, не бихме му повярвали, така ли?

Теетет: Вярно.

Сократ: А в случая, мисля, понеже ни метресува подобнето на лицата, трябва да видим дали казва това, разбирайки или не разбирайки от рисуване.

Теетет: Така мисля.

Сократ: Е, Теодор художник ли е?

Теетет: Не, доколкото зная.

Сократ: И от геометрия ли не разбира?

Теетет: Съвсем сигурно разбира, Сократе.

Сократ: И също от астрономия, от смятане, от музика и от всичко, което се отнася до образованието, нали!

Теетет: Да, така мисля.

Сократ: Значи ако твърди, че си приличаме по нещо в тялото, независимо дали с похвала или

укор, не бива да му обръщаме никакво внимание.

Теетет: Вероятно не бива.

Сократ: А ако отправи похвала на душата на единия или другия за нейната добродетел или мъдрост? Не е ли редно чулият похвалата да се заеме да разгледа внимателно похваления, а той да се постарее да я покаже?

Теетет: Разбира се, Сократе.

Сократ: Постарай се тогава, мили ми Теетете, да покажеш душата си, а аз да я разгледам. Защото добре да знаеш, че Теодор е хвалил пред мене много хора от други градове и много мои съграждани, но никого не е хвалил толкова, колкото тебе преди малко.

Теетет: Хубаво би било, Сократе, но преценя дали не е говорил на шега.

Сократ: Това не е в права на Теодор. Но недей да обезсилваш това, което приехме, като настояваш, че може да се шегува, за да не се наложи да викаме свидетели. Изобщо никой няма да свидетелствува против него. По-добре спокойно продължи да спазваш приетото.

Теетет: Добре, така трябва да направя, щом като смяташ.

Сократ: Каж ми тогава! Ти сигурно научаваш от Теодор нещо по геометрия?

Теетет: Разбира се.

Сократ: И също по астрономия, хармония⁵ и смятане?

Теетет: Да, поне се старая.

Сократ: Защото и аз, сине, се уча от него и останалите люде, за които смятам, че разбират нещо от тези работи. Но ако за другото, свързано с тях, съм задоволен, има все пак едно нещо, което ме смущава и което трябва да разгледаме с тебе и тука присъстващите. Хайде, кажи ми! Нали ученето се изразява в това човек да стане по-мъдр в предмета, който изучава?

Теетет: Разбира се.

Сократ: А мъдрите, мисля, са мъдри поради мъдростта.

Теетет: Да.

Сократ: А това дали се различава по нещо от знанието?

е Сократ: Кое?

Сократ: Мъдростта. Или в което хората са знаещи, в него са и мъдри?

Теетет: Ами да.

Сократ: Значи знанието и мъдростта са едно и също нещо, така ли?

Теетет: Да.

*Въпросът
за знанието*

Сократ: Именно това ме смущава и не мога точно да установя за себе си какво представлява

146 знанието. Е, можем ли да се произнесем по този въпрос? Какво смятате? Кой от нас ще вземе пръв думата? Който сбърка и който постоянно бърка, ще седи магаре, както казват децата, които играят на топка⁶. А който надмогне и не направи грешка, ще ни стане цар и ще нарежда да отговаряме, каквото реши. Защо мълчите? Да не би от любов към словото, Теетете, и от бързане да ви накарам да разговаряте и да станете приятели и близки помежду си да се държа като грубиян?

б Теодор: Няма нищо грубиянско в това, Сократе, но накарай някое от момчетата да ти отговаря. Защото аз не съм навикнал на този род разговори и смятам, че не съм на възраст да навикна. Това би подходило на момчетата и те много повече биха успели. Истината е, че младостта успява във всичко. Та, както започна, недей да се отделяш от Теетет и продължавай да му поставяш въпроси!

Сократ: Чуваш, Теетете, какво казва Теодор.

с Според мене нито ти ще решиш да не му се довериш, нито е благочестиво по-млад човек да не се подчини по такъв въпрос на заръката на мъж опитен и знаещ. Но отговори ми точно и откровенно! Какво смяташ, че представлява знанието?

Теетет: Добре, Сократе, трябва да отговоря, щом като ме карате. А ако сбъркам нещо, сигурно ще ме поправите.

Сократ: Разбира се, стига да можем.

Теетет: Е, аз мисля, че това, което човек би

научил при Теодор, е знание — и геометрията, и другите дисциплини, които ти току-що изброи, както на свой ред кожарството и занаятите на останалите занаятчии. И всички, и всяко от тях са не друго, а знание.

Сократ: Запитан за едно, приятелю, ти отговори благородно и щедро с много и разнообразни думи наместо с нещо просто.

Теетет: Какво искаш да кажеш с това, Сократе?

Сократ: Може би нищо. Ще ти обясня обаче какво мисля. Като казваш „кожарство“, имаш предвид не друго, а знанието за изработване на обувки, нали?

Теетет: Да.

е Сократ: Ами като кажем „дърводелство“? Нали имаме предвид не друго, а знанието за изработване на съоръжения от дърво?

Теетет: Да, именно това.

Сократ: Значи и в двата случая ти определяш онова, в което те са знания, така ли?

Теетет: Да.

Сократ: Но все пак въпросът, Теетете, не беше в какво те са знания, нито колко са знанията. Запитахме не с намерение да ги изброим, а да разберем какво представлява знанието само по себе си. Или не съм прав?

Теетет: Съвсем прав си.

147 Сократ: Тогава помисли и за следното. Ако някой ни запита за нещо съвсем просто и лесно — например какво представлява глината, няма ли да станем за смях, ако отговорим, че това е глината, която използват грънчарите, глината, която използват майсторите на фурни, и глината, която използват тухларите?

Теетет: Вероятно.

Сократ: Да, сигурно ще ни се смеят навече защото очакваме питащият да схване нещо от нашия отговор, когато кажем глина, добавяйки било тази, с която си служат майсторите на статуетки, било с която някои други занаятчии. Или смяташ, че някой ще схване името на нещо, за което не знае какво представлява.

Теетет: В никакъв случай.

Сократ: Значи този, който не знае какво е знание, не схваща и израза „знание за обувките“.

Теетет: Не, разбира се.

Сократ: Значи, който не знае какво е знание, не схваща какво е кожарство, нито някое друго занятие.

Теетет: Така е.

Сократ: Значи, когато човек запита какво е знание и му се отговори с името на някое занятие, отговорът би бил смешен. Тъй като запитаният отговаря за едно определено знание, без да са го питали за това.

Теетет: Изглежда.

Сократ: А при това, можейки да отговори кратко и просто, той обикаля по безкрайно дълъг път. Както и при въпроса за глината той може да отговори ясно и просто, че глина е пръст, смесена с вода, и да остави без внимание въпроса, кой си служи с нея.

Теетет: Така поставен, въпросът сега ми се вижда лесен, Сократе. Но, изглежда, повдигнатият от тебе проблем е подобен на оня, който наскоро възникна в един наш разговор между мене и ето този твой съименник Сократ⁷.

Сократ: Какъв проблем, Теетете?

Теетет: Ето този Теодор ни обясняваше на чертеж нещо за четириъгълниците, които се разтягат в три- и петфутови отсечки, и доказваше, че те не се съизмерват по дължина с квадрата със страни от един фут. И така, вземайки за пример нови квадрати един след друг, той стигна до седемнайсетфутови отсечки. И там спря. Понеже броят на квадратите очевидно е безкраен, на нас ни хрумна тогава следното — да се опитаме да ги сведем до един, с помощта на който да можем да изразим всички.

Сократ: Е, и открихте ли такъв?

Теетет: Според мене да. Прецени и ти!

Сократ: Кажй!

Теетет: Разделихме всички числа на две. Тези, които могат да се делят на равни, оприличихме по вид на квадрат и нарекохме равностранны.

Сократ: Това добре.

Теетет: А числата между тях — и тройката, и петницата, и всички, които не се делят на равни, а винаги на по-голямо и малко или обратно и които трябва да се представят от фигура с по-голяма и по-малка страна, тях оприличихме по вид на правоъгълник и нарекохме правоъгълни.

Сократ: Прекрасно. И какво следва нататък?

Теетет: Всяка отсечка, която при построяването на квадрат върху нея се оказва, че се подчинява на равнострaнно число и повърхност, определихме като дължина. А отсечките, които дават разностранно число, определихме като особен вид стойност⁸, понеже са съизмерими с другите не по дължина, а само по повърхността, която образуват. По подобен начин може да се постъпи и с телата с обем.

Сократ: Съвършено, деца мои. Според мене Теодор никога няма да бъде обвинен в лъжесвидетелство.

Теетет: Да, Сократе, но на този въпрос за знанието не бих могъл да отговоря така, както за отсечките с дължина и с особен вид стойност. Макар че ми се струва, че въпросът ти е донякъде подобен. Така че очевидно излиза, че Теодор на свой ред пак не казва истината.

Сократ: Е, защо? Ако той, хвалейки те като бегач, беше казал, че още не е срещал друг като тебе сред младежите, а после при надбягането те победеше най-добрият и бърз бегач, смяташ ли, че това би намалило истината на неговата похвала?

Теетет: Съвсем не.

Сократ: Ами както току-що казах, смяташ ли, че да разбере човек какво е знанието е нещо дребно, а не между доста трудните въпроси?

Теетет: Да, така е, кълна се в Зевс, и то между най-трудните въпроси.

Сократ: Тогава бъди уверен в себе си, вярвай в казаното от Теодор и се постарай с всички средства да си дадеш сметка какво представляват и останалите работи, а и знанието.

Теетет: Непременно ще се постарая, Сократе.

Сократ: Хайде да продължим тогава! Дотук ни води прекрасно. Вземи за образец отговора за отсечките с особена стойност и както успя тях многото да свържеш в един вид, опитай се по същия начин да назовеш всички знания в една фраза.

е Теетет: Повярвай ми, Сократе, много пъти съм се заемал с този начин на разглеждане, като съм чувал разнасяните от хората въпроси, поставяни от тебе. Но нито сам мога да се убедя, че отговорите ми са добри, нито успявам да чуя друг да отговаря тъй, както ти изискваш, нито пък ми се удава да се отърва от желанието да науча.

Сократ: Изпитваш родилни болки, мили ми Теетете, защото си бременен, а не празен.

Теетет: Не знам, Сократе. Казвам ти само какво изпитвам.

149 Сократ: Хубаво де, мое смешно момче, не си ли чувал, че съм син на акушерката Фенарета, способна и сериозна жена?

Теетет: Това вече съм го чувал.

Сократ: А чувал ли си, че упражнявам същия занаят?

Теетет: Изобщо не.

Сократ: Но е така, уверявам те. Само не потвърждавай това пред други. Те не знаят, друже, за този ми занаят. И понеже не знаят, говорят за мене не това, а че съм крайно странен и нарам хората да се объркат. А това чувал ли си го?

Теетет: Да.

б Сократ: Да ти кажа ли коя е причината?

Теетет: Разбира се.

Сократ: Представи си тогава всичко, което прави една акушерка, и ще разбереш по-лесно какво искам да ти кажа. Защото сигурно никоя жена, която забременява и ражда, не изражда други жени. Правят го **неможещите** вече да раждат.

Теетет: Разбира се.

Сократ: Казват, че причината за това била Артемида⁹, понеже, нераждала, получила жребия да се грижи за раждането. Та тя е дала правото да израждат не на яловите жени, защото човеш-

ката природа е слаба и не може да усвои занаят, в който няма опит. Зачитайки подобнето със самата себе си, богинята отредила този занаят на нераждащите поради напреднала възраст.

Теетет: Вероятно.

Сократ: Следователно и това е вероятно и необходимо — не друг, а бабите да познават коя жена е бременна.

Теетет: Разбира се.

Сократ: А също и като дават лекове и баят, бабите могат да предизвикат или успокояват родилни болки, ако поискат, могат да доведат до добър край тежкото раждане и да извадят плода предварително, ако решат.

Теетет: Така е.

Сократ: А дали си чувал и това за тях, че са и изключително способни сватовнички, защото били крайно опитни да разберат коя жена с кой мъж трябва да се свърже, за да роди най-хубави деца?

Теетет: За това съвсем не съм знаел.

Сократ: Уверявам те, че по този въпрос умът им сече повече, отколкото за отрязването на пъпа. Защото помисли. Дали друг или същият занаят не само ще се грижи за отглеждането и събирането на реколтата от полето, но на свой ред и ще разбира на каква земя какъв плод и какво семе трябва да се хвърли?

Теетет: Не друг, а същият.

Сократ: А при жената, мили мой, мислиш ли, че един ще се грижи за тази работа, а друг за събирането на плода?

Теетет: Вероятно не.

150 Сократ: Не, разбира се. Но поради недостойното и неизкусно свързване на мъже и жени, наречено сводничество, тези уважавани жени — бабите, избягват сватовничеството, понеже се боят да не си навлекат поради това същото обвинение. Защото единствено на истинските баби подобава да сватовничат правилно.

Теетет: Очевидно.

Сократ: Та дотук се простират възможностите на бабите, но те отстъпват на моето изкуство. За-

щото не се случва жените да раждат понякога видения, понякога истинско бебе. А това не е лесно да се разпознае. Ако се случваше, най-прекрасното и най-значителното умение на бабите щеше да бъде да преценяват кое е истинско и кое не. Или не мислиш така?

Теетет: Така мисля.

Сократ: Що се отнася до моето бабуване, то по друго не се различава от тяхното. Различава се само по това, че изражда мъже, а не жени и че наглежда раждащите души, а не тела. Но най-същественото в нашето изкуство е, че дава възможност да се изпробва всякак дали мисълта на младежа ражда лъжовен призрак или добър и истинен плод. Иначе и аз съм като бабите. Не съм в състояние да родя мъдрост и както мнозина вече са ме укорявали, другите разпитвам, а сам не твърдя нищо за нищо, защото не разполагам с нищо мъдро. Хората с право ме укоряват. И ето коя е причината. Богът¹⁰ ме заставя да израждам, но ме възпира да раждам. Аз сам впрочем не съм особено мъдър, нито пък се е удавало на душата ми да родя някакъв плод. А що се отнася до беседващите с мене, някои от тях очевидно отначало са доста неуки. С напредването на беседата обаче всички, за които богът допусне, удивително напредват — което и те усещат, и другите забелязват. А е и очевидно, че без да са усвоили каквото и да е от мене, сами от себе си откриват и раждат много прекрасни неща. За това бабуване са причина богът и аз. Ето как се разбира. Без да знаят това, вече мнозина, търсейки причината в себе си и не обръщайки никакво внимание на мене, било сами, било убедени от други, са ме напускали по-рано, отколкото трябва и отивайки си, поради негодното беседване впоследствие и поради лошото отхранване са притъпявали и погубвали акушираното от мене. И така поставили по-високо лъжливите видения от истината, накрая и другите хора, и те самите

151 установяват, че са невежи. Един от тях е Аристид, синът на Лизимах¹¹, и много други мога да посоча. Когато пак се върнат при мене с молба да беседваме, готови на всичко, с някои божест-

вото, което ми се явява, ми забранява да разговарям, с други ми позволява и те пак напредват. А моите събеседници усещат същото, каквото раждащите жени. Изпитват болки и повечето от тях се чувствуват объркани денем и нощем. А моето изкуство е в състояние да буди и успокоява тази мъка. Та с тях става това. Но за други, Тееете, като разбира, че не са бременни и че съвсем не се нуждаят от мене, настроен най-благосклонно, ги сватосвам и с помощта на бога най-внимателно издирвам от общуването с кого биха имали полза. Мнозина вече съм предал на Продик¹², мнозина на други мъдри и божествени мъже. Но защо се разпрострях толкова по този въпрос. Подозирам, както и сам смяташ, че си пълен отвътре и изпитваш родилни болки. Затова ми се повери на мене, сина на акушерката, който също разбира от бабуване, и се старай да отговаряш на въпросите ми, както можеш най-добре. И ако преценявайки отговорите ти, сметна, че някой от тях е лъжливо привидение и вследствие на това го отхвърля и изключва, не изпадай в ярост като майка за първородна рожба. Защото вече мнозина, чудни ми момко, така са се наежвали спрямо мене, че направо са били готови да хапят, когато им отнемах някоя глупост. Не разбираха, че постъпвам така от благосклонност, и бяха далече от мисълта, че никой бог не се отнася неблагоприятно към хората, че аз не върша нищо подобно от неблагоприятност и че е крайно нечестиво да отстъпваш пред лъжата и да допускаш да се прикрива истината. Затова, Тееете, хайде опитай се пак отначало да определиш какво е знанието и недей вече да казваш, че не ти се удава. Защото, ако бог реши и ти даде сила на мъж, ще успееш.

Тееетет: Ама, разбира се, Сократе. Щом така ме подканяш, вероятно би било срамно да не се постарая да кажа всичко, което човек може да каже. Според мене впрочем знаещият има някакво усещане за това, което знае, и доколкото сега ми се струва, знанието е именно това — усещане.

Сократ: Добре и благородно го каза, чедо. Защото така трябва да се говори — с определено твърдение. Но нека да погледнем заедно дали това твърдение е валидно или вятър работа. Ти казваш, че знанието е усещане.

Теетет: Да.

Сократ: Боя се обаче, че твоето твърдение за знанието не е негодно, но че е като това, което 152 твърдеше Протагор¹³. Някак другояче той е рекъл същото. Защото твърди, че човекът е „мярка на всички неща — на съществуващите, че съществуват, и несъществуващите, че не съществуват“. Вероятно си го чел.

Теетет: Чел съм го, и то много пъти.

Сократ: Дали не иска да каже ето какво: всички неща са за мене такива, каквито ми изглеждат на мене, а на свой ред за тебе са такива, каквито ти изглеждат на тебе¹⁴. И ти, и аз сме хора, нали?

Теетет: Да, това иска да каже.

б Сократ: Е, вероятно мъдрият човек не говори празни приказки. Затова да го последваме. Нали понякога при духането на един и същ вятър един от нас трепери от студ, а друг не трепери и един леко, а друг много?

Теетет: Точно така.

Сократ: Тогава ще твърдим ли, че вятърът е сам по себе си студен или не е студен? Или ще се съгласим с Протагор, че за треперещия е студен, а за нетреперещия не е?

Теетет: Изглежда.

Сократ: Дали той изглежда такъв на двамата?

Теетет: Изглежда.

Сократ: А „изглежда“ значи, че е усещане, така ли?

Теетет: Така е.

с Сократ: Значи изглеждане и усещане са едно и също нещо както за топлото, така и при всички подобни състояния. Защото каквото усеща всеки човек, опасявам се, че за него това нещо е такова.

Теетет: Изглежда.

Сократ: Значи усещането е винаги за нещо съществуващо и то винаги е истинно като един вид знание.

Теетет: Очевидно.

Сократ: В името на Харитите¹⁵! Да не би тогава Протагор да е един от ония премъдри мъже и да го е рекъл за нас, сбирщината люде, със загадка, а по време на тайнството пред учениците си да е казал истината?

d Теетет: Какво искаш да кажеш с това, Сократе?

Сократ: Ще кажа и тезата няма да бъде незначителна. Става дума за това, че нищо не съществува единично само по себе си и не може да се нарече и окачестви правилно. Наречеш ли го голямо, ще се окаже и малко, а тежкото — леко. И с всичко е така, защото нищо единично не съществува определено. А всички неща, за които твърдим, че съществуват, като се изказваме неправилно, се получават от общия поток, движение и взаимна смесица. Нищо никога не е, а постоянно е става. С изключение на Парменид¹⁶ всички мъдреци подред се сходят по този въпрос — и Протагор, и Хераклит¹⁷, и Емпедокъл¹⁸, и най-добрите поети в двата жанра: в комедията Епихарм¹⁹, а в трагедията Омир, който, като твърди, че „Океан е родител на боговете, а майка Тетида“²⁰, казва, че всичко се е породило от потока и движението. Или не смяташ, че това иска да каже?

Теетет: Смятам.

153 Сократ: Дали тогава би се намерил някой, който да оспори авторитета на такъв отред с такъв военачалник като Омир и да не стане за смях, ако го сторя?

Теетет: Не е лесно, Сократе.

Сократ: Не е, Теетете. Защото и при това положение получава достатъчно основания тезата, че движението е причина да смятаме нещо за ставащо и съществуващо, а покоят — друго за погиващо и несъществуващо. Топлината и огънят, които именно поражда и управлява останалото, сами се пораждат от общия поток и от триенето. А те двете са движение. Нали така се поражда огънят?

- б Теетет: Така се поражда.
 Сократ: Но и родът на живите същества се поражда от същите начала.
 Теетет: Разбира се.
 Сократ: Ами доброто телесно състояние не се ли погубва от покоя и леността и не се ли съхранява за дълго с движение и физически упражнения?
 Теетет: Да.
 Сократ: А доброто душевно състояние, то не си ли набавя нужните знания с учене и упражняване, които са движения, и не се ли съхранява и не става ли по-добро именно така? А в покой, неупражняване и неучене душата нито научава нещо, а и забравя, каквото научи, нали?
 Теетет: Разбира се.
 Сократ: Значи движението и в душата, и в тялото е нещо добро, а другото е нещо противоположно, така ли?
 Теетет: Изглежда.
 Сократ: Да ти приведа ли с безветрието, застихването и останалите подобни състояния на времето още примери за това, че покоят става причина за гниене и разлагане, докато другото пази нещата? А в заключение съм принуден да прибавя към тези примери златната верига²¹ и да кажа, че в нея Омир има предвид не друго, а слънцето и иска да обясни, че докато небесната сфера и слънцето са в движение, в божия и човешкия свят всичко се съхранява, но ако те, един вид оковани, спрат да се движат, всичко би погинало и би се обърнало, както се казва, с краката нагоре.
 Теетет: Да, и аз смятам, Сократе, че Омир иска да обясни това, което казваш.
 Сократ: Тогава, прекрасни ми друже, опитай се да разбереш следното. Най-напред във връзка с очите — това, което наричаш бял цвят, то не е нещо различно въвн от очите ти, нито е вътре в тях и ти не можеш да му отредиш определено място. Защото при това положение то би било и би оставало някъде на мястото си и не би се получавало с пораждане.

Теетет: Как би било възможно?

- Сократ: Нека да проследим тезата от преди малко, че нищо единично не съществува само по себе си. И при нас очевидно черният, белият и който и да е друг цвят се поражда, когато погледът попадне върху съответния поток, и което твърдим, че е всеки отделен цвят, няма да бъде нито това, което попада, нито онова, на което се попада, а особеното средно, получаващо се у всекиго. Или ти би настоявал, че какъвто на тебе ти изглежда един цвят, такъв е той и за едно куче, и за което и да е животно?

Теетет: Кълна се в Зевс, не бих настоявал.

- Сократ: А за друг човек и за тебе изглежда ли подобен един цвят? В това можеш ли да си сигурен? Или по-скоро си уверен в обратното — че един цвят дори на тебе самия не ти изглежда един и същ, защото ти никога не си подобен на себе си.

Теетет: Да, по-скоро в това съм сигурен, отколкото в предишното.

- б Сократ: Следователно, ако това, което премервахме или о което се допиряхме, беше голямо, бяло и топло, попадайки в отношение с друго, то нямаше да става друго, ако само не се променяше никак. И ако на свой ред премервахме и се опирахме о едно определено нещо, фактът, че до него се приближава друго нещо или че с това нещо става промяна, нямаше да води до промяна и различие в първото. Защото сега, мили мой, сме принудени с лека ръка да твърдим удивително смешно нещо, както би казал Протагор и всеки, който се опитва да го следва.

Теетет: Защо казваш това и какво имаш предвид?

- с Сократ: Вземи един малък пример и ще разбереш всичко, което искам да кажа. Представи си, че имаме шест ашика. Ако добавим към тях четири, ще кажем, че са станали с един път и половина повече от прибавеното, а ако прибавим дванадесет, ще кажем, че първите шест са били наполовина по-малко. И не е допустимо да се говори иначе. Или ти ще допуснеш?

Теетет: Аз няма.

Сократ: Ами ако Протагор или някой друг те запита: „Теетете, възможно ли е нещо да стане по-голямо или повече по друг начин, освен като се увеличи?“ Какво ще отговориш?

b Теетет: Ако трябва да отговоря нужното с оглед на сегашния въпрос, Сократе, ще кажа „не“. Но ако взема предвид предишното положение и реша да не си противореча, трябва да кажа „да“.

Сократ: Кълна се в Хера! Добре отговори, мили мой, и божествено. Отговориш ли обаче утвърдително, изглежда, ще стане като казаното у Еврипид: езикът ни ще бъде безупречен, но не и умът²².

Теетет: Прав си.

Сократ: Следователно, ако ти и аз бяхме мъдри и способни хора, вече преминали през всички перипетии на мисълта, по-нататък щяхме да се ползуваме взаимно от нашия пребогат опит и влезли в подобна софистическа схватка, щяхме да оставяме да влизат в стълкновение помежду си нашите тези. Но понеже в случая сме обикновени люде, първото ни желание ще бъде да погледнем, сравнявайки едно с друго, какво представляват тези неща, за които разсъждаваме — дали са в съгласие едно с друго, или са в пълно несъгласие.

Теетет: И аз бих искал да направим именно това.

Сократ: Ама и аз също. Щом като нещата стоят така, нали не с друго, а с това да се заемем спокойно като хора, които имат много свободно време? Нека, без да се мусим и като подложим себе си на истинска проверка, да преценим отново какво представляват тези видения в нас. Преценявайки ги, мисля, ще кажем, първо, че никога нищо не би станало по-голямо, нито по-малко нито по обем, нито по брой, додето е равно само на себе си. Нали така?

Теетет: Да.

Сократ: Второ, че това, на което нито се добавя, нито се отнема нещо, то нито се увеличава някога, нито намалява, ами винаги остава еднакво.

Теетет: Точно така.

b Сократ: Нали и третото ще приемем — че кое-

то не е съществувало по-рано, то не може да съществува и по-късно, без да се породи и без пораждане?

Теетет: Наистина ми се струва невъзможно.

Сократ: Именно тези три пункта, по които сме съгласни, влизат в стълкновение един с друг в нашата душа, когато говорим за случая с ашиците и твърдим, че на тази възраст, без да раста и без да ми се случва обратното, аз за една година сега съм по-висок от тебе, младежа, а после ще стана по-нисък, без да се е намалил обемът на моето тяло, а само като си пораснал ти. Защото при това положение по-късно съм това, което не съм бил по-рано, и то без да ставам. А без ставане не може да се стане. Без да загубя нещо от обема си, не бих станал по-нисък²³. И при безброй други неща е така, ако приведем и тях за пример. Следниш мисълта, Теетете, нали? Впрочем според мене ти не си без опит в подобни въпроси.

Теетет: Боговете са ми свидетели, Сократе, вероятно удивление изпитвам, когато се питам за тези работи, и вгледан в тях, понякога наистина ми причернява и ми се завива свят.

d Сократ: Теодор, мили мой, очевидно е направил нелоша находка в твоята природа. Твърде философско е това, което ти се случва — удивлението. Именно то е началото на философията и, изглежда, не е лошо родословието, предложено от този, който твърди, че Ирис е щерка на Тавмант²⁴. Но дали вече разбираш защо са такива положенията, от които изхожда Протагор, или още не?

Теетет: Струва ми се, че още не.

Сократ: Ще ми бъдеш ли благодарен тогава, ако ти помогна да разкрием заедно истината, криеща се в мисълта на един или по-скоро на няколко прочути мъже?

Теетет: Как няма да съм ти благодарен, и то много?

Сократ: И тъй огледай се внимателно и вижда не би да слуша някой непосветен²⁵. За непосветените не съществува нищо друго освен това, което могат да хванат здраво в ръце. Те не признават за причастни към битието неща като действия, по-

56 Теетет: Значи, Сократе, за тебе те са сухи и отблъскващи хора.

Сократ: Такива са, чедо, крайно невежествени. Много по-изтънчени са едни други люде, за които тайнства се каня да ти говоря. Ето кой е техният принцип, с който е свързана и цялата ни настояща тема на разговор — това, че всичко е движение и че не съществува нищо друго освен него. Има два вида движение и всяко от тях е количествено безкрайно. Свойството на едното е да въздейства, а на другото да претърпява въздействие. От свързването и влизането им в съприкосновение се поражда безпределно количество чада

б близнаци: едното усещано, другото усещашо, което винаги се ражда и изчезва заедно с усещаното. Ето какви имена имат нашите усещания — виждане, чуване, мирис, усещане за студ и горещина, а също за удоволствие и мъка. Други са наречени желаниа и страхове, безброй са ненаречените, голям е броят и на тези с име. Всички те имат на свой ред еднороден вид усещано — за различните виждания различни цветове, по същия начин звукове за чуванията и други сродни неща за усещане се пораждат за останалите усещания. Е, какво иска да ни каже този мит²⁵, Теетете, ако го сравним с казаното преди това? Схващаш ли?

Теетет: Съвсем не, Сократе.

Сократ: Но, хайде, гледай дали той ще доведе до някакъв резултат. Исква да каже впрочем, че, както се изразяваме, всичко това се движи, но че движението му става бързо и бавно. Когато е бавно, движението става на същото място или се насочва към близколежашото и така поражда. А така породеното²⁶ е по-бързо, тъй като се понася и при неговото понасяне движението става естествено. Та когато едно око и нещо със съответна нему природа влязат в общение и породят белота и съответстващото ѝ усещане, които не биха възникнали, ако което и да е от двете отидеше при друго, тогава, докато междувременно виждането се носи към окото, а белотата към това, което ще помогне е за раждането на цвета, окото се изпълва с виж-

дане и тогава именно вижда и става не просто зрение, а виждащо око, а неговият съучастник в това пораждане — цветът, се преизпълва с белота и става на свой ред не белота, а бял — било камък, било нещо от дърво или каквато повърхност се случи да се оцвети в такъв цвят. И останалите усещания — за твърдо, топло и всяко друго, трябва да схванем по същия начин. Което и преди малко казахме: нищо не съществува само по себе си, но цялото разнообразие на нещата се получава от взаимоотношения вследствие на движението, тъй като не можем да схванем твърдо в едно определено нещо въздействащото и претърпяващото. Нито въздействащото е нещо определено, преди да се свърже с претърпяващото, нито претърпяващото, преди да се свърже с въздействащото. И ако при едно свързване нещо е въздействащо, при попадането си на друго то се оказва на свой ред претърпяващо. Тъй че от това следва заключението, което казахме в началото — нищо единично не съществува само по себе си, но винаги става в отношение към друго. А понятието съществуване трябва да се премахне отвсякъде, независимо че поради навик и неученост сме принудени да го използваме и сме го използвали толкова много до този момент. Както гласи препоръката на мъдрите мъже, не бива да се допускат думи като „нещо“, „нечие“, „мое“, „това“, „онова“ и изобщо слова, които изразяват неподвижност. Редно било всичко да се нарича в хода на неговото естествено ставане, създаване, погиване и преобразуване. Така че, ако някой спре нещо посредством слово, трябва да бъде изобличен за това свое действие. По този начин било редно да се говори и за отделното, а и когато са събрани много неща, към каквито именно сборове те отнасят камъка, човека и всяко животно и вид. Та приятни ли са ти тези възгледи, Теетете, как мислиш и би ли ти харесало да опитаеш вкуса им?

Теетет: Аз лично не знам, Сократе. А и за тебе не мога да разбера дали говориш тези работи убедено, или само ме изпитваш.

Сократ: Забравяш, мили мой, че в подобни

свързване
свързване

случаи нито знам, нито правя нещо свое, нито мога да родя. На тебе ти бабувам и поради това бая и ти предлагам да вкусиш всякакви мъдрости, додето не изведа на бял свят твоя възглед. Изведа ли го, тогава вече ще преценя дали ще се окаже вятър работа, или ще е годен за живот. Затова бъди уверен в себе си и отговаряй търпеливо и мъжествено на моите въпроси каквото мислиш!

Теетет: Питай тогава!

Сократ: Пак кажи впрочем удовлетворява ли те това положение, че не съществуват неща като добро, красиво и всичко, което изброихме току-що, а че винаги стават?

Теетет: Що се отнася до мене, като слушам твоето изложение, оставам с удивителното впечатление, че то има смисъл и че човек трябва да го приеме тъй, както ти го излагаш.

Сократ: Впрочем нека да не допуснем да не изясним това, което остана неизяснено. Става дума за сънищата, за другите болести и лудостта и за тези работи, свързани с разстройството на слуха, зрението и останалите сетива. Сигурно знаеш, че току-що изложената теза може единодушно да се опровергае във всички тези случаи. Защото съвсем очевидно тук възникват за нас лъжливи усещания и това, което всекиму се явява, то далече не е такова в действителност, а, напротив — нищо действително не е такова, каквото изглежда.

Теетет: Съвсем прав си, Сократе.

Сократ: И тъй тогава какво основание остава, чедо, да се твърди, че знанието е усещане и че това, което се явява всекиму, това и съществува за този, комуто се явява?

Теетет: Аз, Сократе, се колебая да кажа, че не знам какво да отговоря, защото преди малко ме смъмри, като рекох същото. А да си кажа истината, не бих могъл да оспорвам, че лудите или сънуващите нямат лъжливи представи, след като едни от тях смятат, че са богове, други — птици и след като мислят, че летят.

Сократ: Не ти ли идва наум и за ето още какво спорно положение, свързано с тези работи, най-вече със съня и будното състояние?

Теетет: Какво спорно положение?

Сократ: Мисля, че много пъти си чувал хората да питат по какъв начин би могло да се докаже. Ако сега примерно някой постави този въпрос, дали спим в настоящия момент и дали не сънуваме всичко, за което мислим, или сме будни и нашата беседа сега е действителност.

Теетет: Всъщност, Сократе, е трудно да се приведе някакво доказателство. Защото всичко може да се обърне и да се докаже обратното. Както и при сегашния ни разговор, изглежда, нищо не пречи да разговаряме помежду си насън. И когато смятаме, че разказваме сънища насън, вероятно е подобно между едното и другото.

Сократ: Значи виждаш, че не е трудно да се оспори, след като е оспоримо дали това е сън или действителност. А и понеже спим и сме будни еднакво време, и по време на двете състояния нашата душа настоява, че именно възгледите ни в момента са истинските. Така че за еднакво време това са едните, а после за същото другите и ние с подобна увереност настояваме за едните и другите.

Теетет: Точно така е.

Сократ: Следователно същото се отнася и за болестите, и за лудостите с тази разлика, че при тях времето не е равно.

Теетет: Правилно.

Сократ: Ами истината може ли да се определи с по-голямото и по-малкото количество време?

Теетет: Смешно би било, както и да го гледаш.

Сократ: Но имаш ли друга ясна опора, за да докажеш кои от тези представи са верни?

Теетет: Смятам, че не.

Сократ: Чуй тогава от мене какво биха казали по въпроса тези, които определят като истинно за смятащия това, което той винаги смята²⁷. Те поставят според мене ето какъв въпрос: „Теетете, това, което е свършено различно, може ли да притежава по някакъв начин еднакво качество с това, от което е различно? И нека да не приемаме, че това, за което питаме, е в едно отношение по-

добно, а в друго различно, а че е напълно различно.“

159 Теетет: Сигурно е невъзможно, след като е напълно различно, да притежава нещо идентично — било качество, било в някакво друго отношение.

Сократ: Тогава нали е необходимо да се съгласим, че това нещо е неподобно?

Теетет: Така мисля.

Сократ: Значи, ако се случва нещо да става подобно или неподобно на нещо, било на себе си или на друго, когато се уподобява, ще твърдим, че то става тъждествено, а когато се разподобява — различно, така ли?

Теетет: Необходимо е.

Сократ: Нали казахме преди това, че много и безброй са нещата, оказващи въздействие, също както и нещата, които изпитват въздействие?

Теетет: Да.

Сократ: И още, че когато едно нещо се смесва с едно или друго, ще породи не тъждествено, а различно, нали?

b Теетет: Разбира се.

Сократ: Нека да вземем за пример тогава мене, тебе и по същия начин всички останали работи. Какво ще кажем за здравия Сократ и после за болния — подобен ли е единият на другия или неподобен?

Теетет: Като казваш болния Сократ, нещо цяло ли сравняваш с друго цяло — здравия Сократ?

Сократ: Великолепно схвана. Това именно казвам.

Теетет: Разбира се, че е неподобен.

Сократ: Значи е различен тъй, както е неподобен.

Теетет: Трябва да е различен.

c Сократ: И за сиящия Сократ, и за всичко, което току-що изброихме, същото ли ще кажеш?

Теетет: Да.

Сократ: Тогава всички неща, които по природа оказват някакво въздействие, когато влязат в допир със здравия Сократ, ще се отнесат към едно, а в допир с болния към друго, така ли?

Теетет: Защо да не бъде така?

Сократ: Тогава и аз, претърпяващият, и онова въздействащо начало ще породим различни неща в двата случая, така ли?

Теетет: Какво впрочем?

Сократ: Когато пия вино здрав, то ми се струва приятно и сладко, нали?

Теетет: Да.

d Сократ: Зашото, като изхождаме от уговореното, в този случай въздействащото и претърпяващото начало поражда сладост и усещане, които се отнасят едно към друго. И усещането, идващо от претърпяващия, прави езика усетлив, а сладостта, която се носи около виното и идва от него, прави виното и да изглежда, и да бъде сладко за здравия език.

Теетет: Точно такива бяха предишните ни уговорки.

Сократ: А когато Сократ е болен, нали не друго е вярно, а че въздействащото начало влиза в отношение със същия човек? Зашото достига до неподобно.

Теетет: Да.

e Сократ: Тогава на свой ред други неща поражда този Сократ и пиенето на виното — около езика усещане за горчиво, а около виното появяваща и носеща се горчивина. И що се отнася до виното, то не е горчивина, а горчиво, а аз съм не усещане, а усещаш, нали така?

Теетет: Напълно.

160 Сократ: Значи, усещайки така, аз ще стана именно такъв. А за друго усещането е друго и то прави усещашия друг и различен. А и въздействащото върху мене начало не може да породи същото и да остане, каквото е, когато се свърже с друго. Зашото от друго ще породи друго и ще стане различно.

Теетет: Така е.

Сократ: Ама и аз не оставам подобен на себе си, както и въздействащото начало на себе си.

Теетет: Сигурно не.

Сократ: Но все пак, когато стана усещаш, е необходимо да усещам нещо. Зашото не е възмож-

но, усещайки, да не усещам нищо. А и за някого
 в става, когато нещо става сладко, горчиво или с
 друг вкус. Не е възможно да е сладко, без да е
 сладко за някого.

Теетет: Точно така, разбира се.

Сократ: Тогава според мене, ако ние същест-
 вваме и ставаме някакви, остава да сме и да ста-
 вваме в отношение едни към други, щом като някак-
 ва необходимост свързва битието ни, но не го свър-
 зва с нищо друго, нито дори със самите нас. Тъй
 че, ако някой назовава с име, че нещо съществува,
 той трябва да каже за кого, от кого и спрямо как-
 во е или става такава. Че нещо е или става само
 с по себе си, човек нито трябва да казва, нито
 трябва да приема, ако друг го твърди според сми-
 съла на тезата, която разгледахме подробно.

Теетет: Разбира се, че е точно така, Сократе.

Сократ: Тогава дали, когато въздейства-
 щото върху мене е за мене, а не за друг, го усещам
 именно аз, а не друг?

Теетет: Разбира се.

Сократ: Значи моето усещане е истинно за
 мене, защото принадлежи винаги на моето битие и
 аз съм съдник според Протагор на съществува-
 щото за мене, че съществува, и за несъществува-
 щото, че не съществува.

Теетет: Изглежда е така.

д Сократ: Тогава, ако човек не бърка и не се
 лъже в мисълта си за съществуващото или става-
 щото, как не би бил и знаещ за това, за което е
 усещаш?

Теетет: Непременно би бил.

Сократ: Значи беше прекрасен твоят отговор,
 че знанието не е друго, а усещане и значи са иден-
 тични твърденията на Омир, Хераклит и на цяло-
 то племе подобни люде, че всичко се движи като
 поток, твърдението на изключително мъдрия Про-
 тагор, че човек е мярка на всички неща, и твър-
 денieto на Теетет, че щом като нещата стоят така,
 знанието е усещане. Дали, Теетете? Ще приемем
 ли, че този извод е един вид твоята повородена
 рожба, на която съм бабувал? Или какво ще ка-
 жеш?

Теетет: Така трябва да кажа, Сократе.

Сократ: Но, както изглежда, не ни беше лес-
 но да го родим, независимо какво е. След ражда-
 нето сега трябва да му уредим празника на ново-
 роденото²⁸ и истински да обиколим с нашите дово-
 ди, като внимаваме да не се излъжем в прецен-
 ката, че роденото заслужава да се отгледа и че
 161 не е лъжливо и вятър работа. Смяташ ли,
 че щом като е твое, е редно да не се подхвърля и
 непременно да се отгледа, или очите ти ще поне-
 сат проверката и няма да се сърдиш много, ако
 някой ти отнеме първородната рожба?

Теодор: Теетет ще го понесе, Сократе. Не е
 никак сръдлив. Хайде, в името на боговете! Кажеш
 пак ли нещо не е така.

Сократ: Добър човек си ти, Теодоре, и тол-
 кова обичаш словото, че мислиш за мене като за
 някаква торба с аргументи, от която лесно мога
 да извадя и да река, че тези работи отново не
 в стоят така. Не разбираш ли какво става — никой
 от тези аргументи не излиза от мене, а винаги от
 разговарящия с мене. Аз не съм сведущ в нищо по-
 вече освен в тази дреболия да знам кой аргу-
 мент от кой друг мъдър човек да взема и да го
 възприема, както подобава. И това се опитвам да
 направя сега с Теетет, а не сам да кажа нещо
 вярно.

Теодор: Ти по-добре можеш да кажеш, Со-
 крате. Така постъпи!

Сократ: Знаеш ли, Теодоре, какво ме удив-
 лява в твоя другар Протагор?

с Теодор: Какво?

Сократ: Във всяко друго отношение е напъл-
 но приемливо казаното от него, че едно нещо е та-
 кова, каквото изглежда всекиму. Удивлява ме при-
 ципът на твърдението му, това, че не е изрекъл
 като начало на своята „Истина“: Свинята е мярка
 на всички неща, кучеглавата маймуна или някое
 друго още по-странно същество, разполагащо с
 усещане. По този начин той щеше да започне сло-
 вото си към нас великолепно и крайно високомерно,
 доказвайки, че ние се удивляваме на мъдростта
 му като на бог, но че той не струва в разсъдъка

d си повече от дървесна жаба, да не говорим за друг човек. Или какво ще кажем, Теодоре? Защото, ако за всеки ще е истина възгледът, до който достигне посредством усещане, и друг няма да може да преценява по-добре чуждото впечатление, нито ще бъде по-годен съдник на чуждото мнение, дали е правилно или лъжливо, ами, както много пъти вече се каза, всеки сам и единствен ще разполага със своите мнения, всичките правилни и истинни, при това положение, друже, в какво е толкова мъдър Протагор, така че справедливо да се приема за учител на другите, комуто се плащат големи хонорари, а ние като крайно невежи люде да трябва да ходим да се учим при него, след като всеки сам е мярка на собствената си мъдрост²⁹? Как да не твърдим, че Протагор говори тия работи ей така като за пред прости хора? Що се отнася до мене и моя занаят бабуването, ще премълча колко присмех си навличаме, както, мисля, и с цялото наше занимание с диалектика. Защото да се заемаме да преценяваме и опровергававаме помежду си своите представи и мнения, след като те всекиму са правилни, не е ли безмерно дълъг бърбреж, ако е вярна „Истината“ на Протагор и книгата не ни е изрекла някоя шега от своята светая светих?

162 Теодор: Протагор ми е приятел, както ти рече току-що. Затова не бих приел и не бих се заел да помагам да го опровергаваме, нито пък против собственото си мнение бих ти противоречал. Затова вземи за другар пак Теетет. И изобщо, а и току-що в разговора той показа, че може да те следва доста съзвучно.

b Сократ: Дали ако идеш в Спарта³⁰, Теодоре, би сметнал за прилично да наблюдаваш на палестрата голите младежи, някои некрасиви, а ти да не се съблечеш и да не им покажеш на свой ред твоя външен вид?

Теодор: А ти какво смяташ, ако те ми позволяха и послушаха? Както сега се надявам да ви убедя да ме оставите да гледам и да не ме замъкват на палестрата, защото вече не съм гъвкав.

На по-младия и по-свежия върви да си премерва силите.

Сократ: Е, Теодоре, щом за тебе така е угодно, и за мене не е противно, както казват любителите на поговорки. Значи пак трябва да се обърнем към мъдрия Теетет. Кажете тогава, Теетете, за това, което току-що разгледахме. Не се ли учудваш, дето неочаквано се оказа, че по нищо не стоиш по-долу в мъдростта нито от човек, нито от бог? Или смяташ, че мярката на Протагор се отнася по-малко за боговете, отколкото за хората?

Teetet: Кълна се в Зевс, не смятам. И се учудвам много на въпроса ти. Защото, като проследявахме основанията на твърдението, че каквото всеки мисли за нещо, то е такова за него, те ми се струваха съвсем убедителни. А сега изведнъж ме обзема обратното впечатление.

Сократ: Млад си, мили ми сине. Затова ти правят силно впечатление човешките приказки и им вярваш. Протагор или някой друг вместо него би отговорил на това: „Благородни младежи и старци, вие седите заедно и приказвате, като намесвате боговете. Но аз изключвам от своите разговори и писания въпросите за съществуването или несъществуването им³¹. А вие казвате това, което човешкото множество би приело, ако чуе — че е ужасно човек по нищо да не се различава в мъдростта си от говедото. И не привеждате никакво необходимо основание и доказателство, ами се опирате на вероятното, с което, ако Теодор или някой друг геометър реши да си послужи в геометрията, ще се окаже пълен невежа. Затова ти и Теодор преценете дали ще приемете разсъждения по толкова значителни въпроси, които се основават на доводи като убедителност и вероятност?“

Teetet: Нито ти, Сократе, нито ние бихме казали, че е правилно.

Сократ: Тогава, както излиза от твоето и Теодоровото разсъждение, трябва да погледнем, изглежда, по друг начин.

Teetet: Разбира се, че по друг.

Сократ: Тогава да попитаме ето как. Знанието и усещането тъждествени ли са или различни?

Защото целият ни разговор беше насочен към този въпрос и поради него се набъркахме в толкова много и странни положения, нали?

Теетет: Точно така, разбира се.

б Сократ: Нали се съгласихме, че всичко, което усещаме с виждане и слушане, същевременно го и знаем? Примерно преди да научим езика на варварите, дали не твърдим, че чуваме, когато произнасят, или и чуваме, и знаем какво казват? И също, когато не познаваме буквите и гледаме в тях, дали твърдим с увереност, че не ги виждаме, или че ги разбираме, след като ги гледаме?

Теетет: Поне за това, Сократе, което виждаме и чуваме, ще кажем, че го знаем. Защото за формата и цвета можем да кажем, че ги виждаме и познаваме, както за високия и нисък тон, че ги чуваме и познаваме. Но това, на което учат учителите и тълкувателите, за него нито имаме усещане, като го гледаме и чуваме, нито го разбираме.

Сократ: Прекрасно, Теетете. Не си струва човек да спори с тебе по този въпрос, за да ти порасне **самочувствието**. Но обърни внимание на следния довод против и намери начин да го отхвърлиш.

Теетет: Какъв довод?

д Сократ: Следният. Ако някой запита: „Възможно ли е човек да знае нещо и още докато държи и пази в паметта си същото и го помни, точно тогава да не знае това, което помни?“ Както се разбира, искам да те попитам с повече думи дали човек, като научи нещо, помнейки го, може да не го знае.

Теетет: Как така, Сократе? Чудовищно би било това, което казваш.

Сократ: Да не би да говоря глупости? Помисли! Нали за тебе да виждаш значи да усещаш и гледането е усещане?

Теетет: Да.

е Сократ: Виждащият нещо е и знаещ какво вижда според изложената току-що теза, така ли?

Теетет: Да.

Сократ: Ами за паметта не смяташ ли, че естествено съществува?

Теетет: Да.

Сократ: А тя за нещо ли е или за нищо?

Теетет: За нещо, разбира се.

Сократ: За такива някакви неща, които човек е възприел и научил, така ли?

Теетет: Ами да.

Сократ: Което човек види, несъмнено сигурно го запомня понякога, нали?

Теетет: Запомня го.

Сократ: Дали и като затвори очи? Или ако направи това, забравя?

Теетет: Добре, ама е странно да се твърди това.

164 Сократ: И все пак трябва, ако искаме да запазим предходната теза. В противен случай с нея е свършено.

Теетет: Кълна се в Зевс, и аз подозирам това, макар че не го разбирам достатъчно. Кажете защо?

Сократ: Ето защо. Виждащият става знаещ за това, което вижда, твърдим ние, тъй като сме приели, че виждането, усещането и знанието са тъждествени.

Теетет: Разбира се.

Сократ: А който, виждайки, става знаещ за това, което вижда, ако затвори очи, си спомня за него, без да го вижда, нали?

Теетет: Да.

б Сократ: Но „не вижда“ означава „не знае“, след като „вижда“ значи „знае“.

Теетет: Вярно.

Сократ: Значи излиза, че човек не знае това, за което е станал знаещ, и още го помни, понеже не го вижда. Според нас подобно нещо би било чудовищно.

Теетет: Съвсем вярно е, което казваш.

Сократ: Очевидно се получава нещо съвсем невъзможно, ако някой твърди, че знанието и усещането са тъждествени.

Теетет: Изглежда.

Сократ: Значи трябва да кажем, че те са нещо различно.

Теетет: Боя се, че трябва.

с Сократ: Е, тогава какво би било знанието? Както изглежда, трябва да започнем беседата отново отначало. Впрочем как ще постъпим, Теетете?

Теетет: Във връзка с какво?

Сократ: Според мене приличаме на страховливи петли — защото изоставяме беседата и кукуригаме, преди да сме победили.

Теетет: Защо мислиш така?

д Сократ: Също като софисти, които не са се договорили относно приетото значение на думите, ние показваме склонност да надмогнем по подобен начин в беседата. При това, като се представяме за философи, а не за специалисти по словесно препиране, не забелязваме, че постъпваме точно като тези красноречиви мъже.

Теетет: Не разбирам какво искаш да кажеш.

Сократ: Добре, аз ще се опитам да ти обясня какво мисля по тези въпроси. Ние запитахме всъщност дали, научавайки и спомняйки си нещо, човек може да не го знае, като междувременно доказахме, че виделият и затворилният очи си спомня видяното, без да го вижда. Показахме, че той едновременно не знае и си спомня и че това е невъзможно. Именно така погина Протагоровият мит³², а с него и твоят, че знанието и усещането са едно и също нещо.

е Теетет: Очевидно.

Сократ: Според мене, друже, ако беше жив бащата на първия мит, щеше енергично да го защити. Не мислиш ли? А сега ние позорим него сиротата с укори. Защото и настояниците, дето остави Протагор, и те не желаят да му се притекат на помощ. Един от тях е ето Теодор. Хубаво, тогава ние сами ще се изложим на този риск да му помогнем в името на правдата.

165 Теодор: Ама не аз, Сократе, а Калий, синът на Хипоник³³, се числи към неговите настояници. Ние доста скоро изоставихме голите тези и се насочихме към геометрията. И все пак ще ти бъдем благодарни, ако помогнеш на Протагоровия мит.

Сократ: Хубаво, Теодоре. Гледай тогава как ще му помогна. Защото човек би приел още по-

страшни работи от тези, които приехме току-що, ако не обръща внимание на значението на думите, както сме привикнали да правим често в нашите твърдения и отрицания. На тебе ли да кажа как или на Теетет?

в Теодор: И на двамата общо, но нека да отговаря по-младият. По-малко ще го е срам, ако се провали.

Сократ: Сега ще поставя най-тежкия въпрос. Ето какъв е той според мене: „Дали е възможно един и същ човек, като знае нещо, да не знае това, което знае?“

Теодор: Какво ще отговорим, Теетете?

Теетет: Сигурно е невъзможно, поне аз мисля така.

Сократ: Не е възможно, ако положим, че виждането е знаене. Как би отговорил на този хитър въпрос, ако, както се казва, те притисне до стената някой неумолим мъж и като постави ръка върху едното ти око, те попита виждаш ли горната си дреха с него?

Теетет: Според мене ще отговоря, че я виждам, но не с това, а с другото око.

Сократ: Тогава ти едновременно виждаш и не виждаш същото, така ли?

Теетет: Горе-долу е така.

Сократ: Не ти поставям такъв въпрос и не те питам как ще каже той, а дали, което знаеш, същото и не знаеш. Сега излиза, че виждаш каквото не виждаш. Но ти прие, че виждането е знаене, а невидането незнаене. Затова направи заключение какво следва от приетото!

д Теетет: Добре, заключавам, че следва противоположното на предположеното.

Сократ: Навярно, чудако, още повече подобни неблагоприятия щяха да ти се случат, ако някой те запиташе дали знаенето е остро, тъпо и дали отблизо е знаене, а отдалече не. И със слабото и силното би било така, и с безчет други неща, в които, дебнейки те в засада наемникът пелтаст³⁴ в словесните схватки и поставяйки ти въпроси, когато ти положиш, че знанието и усещането са тъждествени, щеше да се нахвърля срещу слушането,

мирисането и подобните усещания и незабавно щеше да те опровергава. И нямаше да те остави, преди да се окажеш с вързани ръце и крака, удивен от неговата многожелана мъдрост. А веднъж подчинил и овързал те, той би те оставил да се откупиш за сумата, за която се уговорите. Та вероятно ти би казал какъв аргумент ще приведе Протагор в защита на своите твърдения. Дали да се опитаме да кажем?

Теетет: Разбира се.

Сократ: Несъмнено за всичко, което казваме в негова защита, той ще се отнесе според мене презрително към нас и ще излезе насреща ни с думите: „Ех, този порядъчен Сократ! Понеже едно дете се уплаши от въпроса му, дали е възможно един и същ човек да помни и същевременно да не знае едно и също нещо, и в уплахата си каза не, тъй като не беше в състояние да прозре добрия отговор, той ме направи за смях в своята беседа. А ето как стоят нещата, немарливи ми Сократе. Когато разглеждаш с питане казаното от мене, ако запитаният отговори горе-долу това, което бих отговорил аз, и се провали, аз съм опроверганият. Но ако отговори различно, опроверган е самият запитан. Хайде, кажи ми веднага! Смяташ ли, че някой ще се съгласи с тебе, че споменът за нещо преживяно е подобен на преживяното тогава преживяване за този, който сега вече не преживява. Трудно може да се приеме. Или пак смяташ, че ще се колебае да приеме, че е възможно един и същ човек да знае и да не знае едно и също нещо? Или ако се бон да приеме това, ще се съгласи някога с тебе, че когато човек започне да се разподобява от себе си, е същият като този, който е бил, преди да започне да се разподобява? И още повече, че е определено лице, а не лица, и то безкрайно увеличаващи се на брой, докато става разподобяването, ако впрочем трябва внимателно да си поставяме словесни клопки един друг. Но, щастливи мой, ще каже Протагор, излез честно срещу казаното от мене. И ако можеш, ме опровергай, че никой от нас не получава свои собствени усещания или ако те възникват като собствени, изглеждащото на едно

ного не става само за него или ако трябва да наречем това „съществуване“, то не би било равносложно на изглеждането. Като говориш за свини и кучеглави маймуни, не само ти се държиш свински, ами караш и слушателите си да се отнасят така към моите съчинения и не постъпваш красиво. Защото аз твърдя, че истината стои така, както съм написал, че всеки от нас е мярка както за съществуващото, така и за несъществуващото, но че е безкрайна разликата между един и друг човек тъкмо в това, че за единия нещата изглеждат и са едни, а за другия — други. Съвсем не отричам мъдростта и мъдрия човек, но казвам, че мъдър е тъкмо този от нас, който може да преобразува нещата, които му изглеждат и са лоши, и да направи да изглеждат и да са добри. Ти от своя страна не преследвай моята теза с думи, а ето как разбери още по-ясно какво искам да кажа. Припомни си приведения в предишната част на разговора пример, че когато човек е болен, каквото яде, му се струва и е горчиво за него, докато за здравия е и изглежда обратното. Никой от тях двамата не трябва да се представя за по-мъдър. Нито е възможно, нито е редно болният да се обявява невежа, понеже съди по подобен начин, нито здравият за мъдър, че съди различно. Нужно е друго — едното състояние да се преобразува в другото, защото едното е по-добро от другото. Така е и при образованието — от едно състояние трябва да се премине към по-доброто. И ако лекарят преобразува с лекарства, софистът прави това със слово. Впрочем никой не е накарал човек с лъжливи мнения да премине по-късно към истинни, тъй като нито е възможно да съществува възглед за несъществуващото, нито за друго освен за това, което човек изпитва — то винаги е истинно.

Б. Но според мене този, който при негодното състояние на своята душа достигне до сродни на нея възгледи, при добро душевно състояние може да изработи различни, подобни на доброто състояние. Някои от неопитност наричат тия представи истинни, докато за мене едните са по-добри, но съвсем не са по-истинни от другите. А що се отнася до мъдрите

хора, аз ще ги поставя много по-високо от жабите, но ще ги нарека лекари, когато става дума за телата на хора и животни, и земеделци, когато става дума за растения. Защото твърдя, че те също знаят при заболяването на някое растение как да създадат добри и здрави усещания и състояния на мястото на лошите. Мъдрите благородни оратори постъпват също така, че доброто, а не злото да изглежда справедливо в градовете. Впрочем което един град смята за справедливо и хубаво, то е неговата правда, додето така счита. Мъдрецът обаче е в състояние наместо лошото, с което разполага градът, да направи всичко да бъде и да изглежда добро. На същото основание и софистът, който умее да ръководи така своите възпитаници, е мъдър човек и заслужава да получи от обучените от него високо възнаграждение. И тъй едни хора са по-мъдри от други и ниции възгледи не са лъжливи. А ти независимо дали желаш, или не, трябва да понасяш да бъдеш мярка. Защото тезата запазва валидността си в тези примери. Ако искаш да я опровергаеш в нейния принцип, опровергай я, като на свой ред произнесеш слово. Ако пък искаш с въпроси, направи го с въпроси. И този начин не бива да се избягва, а, напротив — да се следва от умния човек. Така постъпий, но не допускай неправда, додето питаш. Защото е крайно противоречие човек да твърди, че заляга в добродетелта, а постоянно да върши неправда в своите беседи. Неправдата се изразява в това да не отделя своите занимания по ораторско опровергаване от диалогичните си дискусии³⁵. В първия случай може и да се шегува и доколкото му се удава, да подвежда, докато във втория трябва да бъде сериозен и да поправя събеседника си, като му показва единствено тези грешки, които е допуснал било от само себе си, било поради лошия опит от по-раншни събеседвания. Защото, ако постъпваш така, твоите събеседници ще обвинят себе си, а не тебе за своето объркване и затруднение и ще тичат след тебе, изпълнени с обич, а себе си ще мразят и ще бягат от себе си в пределите на философията, за да станат там други и да се отърват от това, което са

представлявали по-рано. Но ако като повечето хора вършиш обратното, ще те сполети обратното — наместо да станат философи по твоя вина, когато станат възрастни, общуващите с тебе ще намразят това занимание. Ето защо, ако ми вярваш, което казах и по-рано, ще седиш сред нас настроен не войниствено и недобронамерено, а с кротка мисъл и действително ще вникнеш в това, което искаме да кажем с твърденията, че всичко се движи и че както за обикновения гражданин, така и за целия град съществува това, което те смятат, че съществува. И ще прецениш дали са тъждествени или различни знанието и усещането, като излизаш от тези положения, а не както преди малко, като се основаваш на обичайните значения на думите и фразите. Повечето хора ги привеждат, както се случи, и така си създават един друг всякакви затруднения. Тази подкрепа мога да дам на твоя другар, Теодоре, скромна подкрепа, съответна на скромните ми възможности. Ако беше жив, той щеше да си помогне с по-едра ръка.

Теодор: Шегуваш се, Сократе. Намирам, че ти му помогна съвсем по мъжки.

Сократ: Прав си, че му помогнах. Но ти ми кажи обърна ли внимание на тези думи на Протагор преди малко, когато ме упрекна, че в разговора си с едно дете си служа с детския страх, за да се боря срещу неговите постановки? Същевременно, обявявайки се против всякакво шегуване и превъзнасяйки своя възглед за човека мярка на всичко, той ни препоръча да се отнесем сериозно към неговата теза.

Теодор: Как да не забелязах, Сократе?

Сократ: И какво предлагаш? Да го послушаме ли?

Теодор: Непременно.

Сократ: Виждаш обаче, че с изключение на тебе всички присъстващи са деца. Затова, ако е послушаме Протагор, е редно, поставяйки си въпроси и отговаряйки един на друг, ти и аз да разгледаме сериозно неговата теза, за да не може да ни обвини отново, че сме се занимали с тезата му в шеговит разговор с момчета.

Теодор: Защо? Теетет не би ли следил преценяването на тезата по-добре от мнозина с дълги бради?

169 Сократ: Да, но все пак не по-добре от тебе, Теодоре. И не мисли, че е редно аз да излизам тъй или иначе в защита на твоя починал другар, а ти да не правиш нищо. Но хайде, отлични мой, придружи ме дотам, додето разберем дали е редно ти да бъдеш мярка за геометричните чертежи, или според тебе всички еднакво са в състояние да съдят и за астрономията, и за останалите дисциплини, в които е признато, че се отличаваш.

Теодор: Не е лесно, Сократе, човек да седне до тебе и да не ти отговаря. Преди малко казах нещо празно с думите, че ще ми позволиш да не се събличам и няма да ме принудиш, както правят в спартанците. Но ти според мене се отправяш по-скоро към Скирон³⁶. Спартанците карат човека да се съблече или да си иде, докато ти играеш по-скоро ролята на Антей³⁷ — дойде ли при тебе човек, го пускаш, преди да го съблечеш и да го накараш да се пребори в слово.

Сократ: Ти отлично оприличи, Теодоре, моята болест. Аз обаче съм по-як от ония герои. Вече безброй Херакловци и Тезеевци³⁸, здравеняци в говоренето, са се срещали с мене и са ме смачквали, но аз тъй и не напускам Сорбата. Така страшно съм привързан към този род състезание. Затова недей да се отказваш да се натриеш с масло³⁹ и да направиш добро на себе си, същевременно и на мене.

Теодор: Вече нямам нищо против. Хайде, води ме накъдето желаеш. Редно е да се оставя на твоята проверка и да се нагърбя докрай с участието, която ти ми определиш. Няма да съм в състояние обаче да се оставя на твое разположение отвъд границата, която определяш сега.

Сократ: Хубаво, достатъчно е и дотам. Но много да внимаваш за следното — да не придадем незабелязано за нас детски характер на разговора и някой пак да ни укори за това.

Теодор: Добре, ще се опитам, доколкото мога.

Сократ: Нека да се заемем най-напред с опова, с което започнахме по-рано, и да видим дали е

право или без право бяхме недоволни и критикувахме тезата, задето прави самостоятелен разума на всеки човек. А Протагор се съгласи с нас, че някои хора се отличават със способността си да различават доброто от лошото и че именно те са мъдри, нали?

Теодор: Да.

Сократ: Ако той присъствуваше и лично приемеше това, а не ние, помагайки му, го приемахме, нямаше да се налага да повтаряме и потвърждаваме това положение. Но сега навярно някой би оспорил нашето право да се съгласяваме от негово име. Затова е по-хубаво още по-ясно да се договорим за същото положение. Защото не е малка разликата дали нещата стоят така или иначе.

Теодор: Прав си.

170 Сократ: Но нека да вземем неговото съгласие не чрез посредници, а по най-прекия път — от собственото му разсъждение.

Теодор: Как именно?

Сократ: Ето как. Нали той твърди, че както изглежда всекиму едно нещо, то е такова за този, комуто изглежда?

Теодор: Да, твърди.

Сократ: Следователно, Протагоре, и ние изказваме мнение на човек, по-скоро на всички хора и твърдим, че няма никой, който да не се смята в нещо по-мъдр от другите хора, а в друго тях по-мъдри от себе си. И при големи опасности, при военен поход, болести и буря в морето те се отнасят към ръководещите ги в този момент като към богове, очаквайки от тях спасение. А се отличават от тях не по друго, а по знание. И сигурно няма човешко дело, при което да не търсят учители и ръководители — за себе си, останалите живи същества и дейности, люде, които се смятат способни да обучават и способни да ръководят. Във всички тези случаи нали няма да кажем друго, а че хората сами смятат, че при тях са налице мъдрост и невежество?

Теодор: Това именно.

Сократ: Дали смятат мъдростта за истинна мисъл, а невежеството за лъжлив мислене?

с Теодор: Ами да.

Сократ: Тогава, Протагоре, как ще се отнесем към тезата? Дали да кажем, че мненията на хората са винаги истинни, или че веднъж са истинни, а друг път лъжливи? Но и от двата отговора следва, че мненията им не са винаги истинни, а истинни или лъжливи. Реша, Теодоре, дали ти или някой от учениците на Протагор би се наел да защитава положението, че никой човек не смята друго за невежа и че си съставя лъжливи мнения.

Теодор: Да, но би било невероятно, Сократе.

д Сократ: Да, ама до това заключение неизбежно ни довежда тезата, според която човекът е мярка на всички неща.

Теодор: Как така?

Сократ: Когато, преценявайки нещо в себе си, ти ми съобщиш твоето мнение, нека то да е истинно съобразно тезата на Протагор. Но дали ние, другите хора не можем да станем съдници на твоята преценка и само едно ли ще отсъдим, че мнението ти е истинно, или, напротив — всеки път ще се изправят срещу тебе безчет люде с противоположни мнения, които ще смятат, че ти мислиш и преценяваш неправилно?

е Теодор: Кълна се в Зевс, Сократе, несъмнено безчет ще бъдат людете, както казва Омир, които ще ми създадат грижи⁴⁰.

Сократ: Тогава какво? Искаш да кажем, че в този момент твоето мнение е истинно, а на людето, които са безчет, лъжливо.

Теодор: Поне ако следваме тезата, изглежда неизбежно.

Сократ: А за самия Протагор? Не е ли неизбежно, ако той сам не смята човека за мярка и повечето хора също не го смятат — както и не го смятат, тогава онова, което той е написал, да не е истина за никого? Но ако той мисли така, а човешкото множество не мисли същото, знаеш, че колкото повече са тези, които не споделят или споделят мисълта му, в такава степен тя ще е по-малко или повече истинна.

Теодор: Неизбежно е, ако все пак истината

и неистината на това положение зависят от мнението на всеки отделен човек.

Сократ: А после ето най-елегантния момент. Той приема, че е верен възгледът на ония, които мислят различно от него, и смятат, че се лъже, след като приема, че мненията на всички се отнасят до нещо действително.

Теодор: Разбира се.

б Сократ: Тогава Протагор би приел, че неговият възглед е лъжлив, щом като се съгласява, че е верен на хората, които смятат, че той се лъже, така ли?

Теодор: Неизбежно.

Сократ: Но другите хора не признават ли за себе си, че се лъжат?

Теодор: Признават.

Сократ: Докато, изхождайки от това, което е написал, той приема и това тяхно мнение за истинно.

Теодор: Очевидно.

Сократ: Значи всяко Протагорово положение може да бъде оспорено, а още повече при неговото съгласие. Щом като Протагор се съгласява, че казваният обратното изказва истинно мнение, тогава той лично ще приеме, че нито едно куче, нито първият срещнат човек не може да е мярка за едно нещо, което не знае. Не е ли така?

Теодор: Така е.

Сократ: Следователно, след като бъде оспорена от всички, Протагоровата „Истина“ не би била истина за никого, нито за друг, нито за самия него.

Теодор: Доста се нахвърляме на моя другар, Сократе.

Сократ: Да, мили мой, но не е ясно дали не прехвърляме правилното. Вероятно е впрочем, след като е по-възрастен, да е по-умен от нас. И ако изведнъж се покаже до рамене от земята⁴¹, той сигурно ще ме изобличи, че говоря глупости, както и тебе, че се съгласяваш с глупости, а после отново ще потъне и изчезне. Но според мене трябва да останем такива, каквито сме, и да казваме винаги как-

вото мислим. Несъмислено и сега нали не друго да кажем, че приемаме, а това именно, че един е по-умен от друг, а също и по-невеж?

Теодор: Така смятам и аз.

Сократ: Дали тезата на Протагор не стои най-здравно в този пункт, който очертахме, когато му се притекохме на помощ — че повечето неща са такива за всеки човек, каквито изглеждат — топли, сухи, сладки и всичко друго от този вид. Но ако той трябва да признае, че един човек се различава от друг по нещо, то ще приеме, че това са въпросите на здравето и болестите и че не всяка жена, дете и животно знаят кое е здравословно за тях и могат да лекуват себе си. Именно в тази област един човек се отличава от друг, нали?

Теодор: Да, поне според мене е така.

172 Сократ: Следователно и в обществените дела прекрасното и грозното, справедливото и несправедливото, благочестивото и неблагочестивото, както един град реши да установи, че е правилно за него, така и ще бъде в действителност за него и по тези въпроси никой няма да е по-мъдър, нито обикновеният човек от друг човек, нито един град от друг. Но именно когато някой град установява кое е полезно и кое несполучливо за него, Протагор пак трябва да признае, че с оглед на истината един съветник се отличава от друг и едно мнение на града от друго. Той едва ли би дръзнал да заяви, че каквото градът сметне и реши, че му е полезно, то именно ще му бъде най-вече полезно. Но привържениците на Протагор настояват, че и в тази област, за която говоря, за справедливото, несправедливото, благочестивото и неблагочестивото, че и в нея нищо не е по природа и не притежава своя същност, а че което се приема общо, то става винаги истина, когато се приеме и за колкото време се приеме. Докато хората, които не намират никакъв смисъл в тезата на Протагор, ето по какъв път насочват горе-долу своята мъдрост. От дума на дума нашата беседа, Теодоре, засяга все по-важни въпроси.

Теодор: Дали разполагаме с време, Сократе?

Фигурите на философа Сократ: Очевидно. Много пъти по-рано съм забелязвал, божествени мой, а и сега също, че по всяка вероятност хората,

които дълго време са прекарвали във философски беседи, ако излязат да говорят в съда, се оказват смешни оратори⁴².

Теодор: Какво искаш да кажеш?

Сократ: Боя се, че в сравнение с хората, израснали във философски и други подобни беседи, тези, които от млади се въртят в съдилищата и подобни места, изглеждат по възпитание като роби пред свободни хора.

Теодор: Защо?

Сократ: Защото едните винаги разполагат с това, което ти спомена — със свободно време, и разговарят в мир и спокойствие през това време. Както и ние сега от разсъждение на разсъждение се заемаме вече с трето. Така и те, ако онова, което им хрумне, им хареса като на нас повече от обсъждания въпрос, няма да изпитват грижа надълго или накратко го обсъждат, стига само да уловят истината. Но те винаги говорят притеснени от липсата на време — гони ги изтичащата вода на часовника⁴³ и не са в състояние да разговарят по темата, която ги привлича. Ораторът на противната страна излиза, прочита обвинителното заявление, наречено „антомосия“, че не трябва да се говори извън темата, и го принуждава да млъкне. А речите са винаги на роб срещу роб пред господар, който седи и държи в ръка нечия присъда. И процесите никога не завършват с друга присъда, а с присъда за него и често състезанието е за живота. 173 Така че всичко това ги напъва и разпалва. Придобивайки умение да ласкаят господаря на думи, а на дело да го подхлъзват, стават с криви и дребни души. Когато човек е роб, той губи великодушното, прямотата и държането на свободен. Робството принуждава да се постъпва лукаво, като изправя още нежните човешки души пред големи опасности и заплахи, които те не могат да понесат уповани на правдата и истината. Затова хората вед-

b нага се превиват и пречупват, обръщайки се към лъжата и това да си вършат неправди, така че накрая, станали мъже от момчета, те нямат нищо здраво в своята мисъл, макар и да се смятат за мъдри и красноречиви хора. Та те са такива, Теодоре. А що се отнася до хората от нашия хор⁴⁴, дали искаш да прегледаме и тях, или да ги оставим и да се обърнем към нашия разговор, за да не прекаляваме твърде с току-що споменатата свобода в преминаването от тема на тема.

Теодор: Не, не, Сократе, нека да ги прегледаме. Ти много добре го каза, че не ние, които танцуваме в този хор, сме служители на разговорите си, а нашите разговори са ни като слуги и всеки от тях очаква да завърши, когато решим ние. Защото при нас не началствува никакъв съдия, нито зрител като при поетите, който да ни ръководи и укорява.

Сократ: Тогава нека поговорим, след като, изглежда, така смяташ, за водачите на хора: Защото какво би могъл да каже човек за тези, които не блестят особено във философските разговори. Та водачите още от млади най-напред не знаят пътя към градския площад, нито къде се намира съдилището, съветът или някое друго от местата за обществено съвещаване в града. Закони или декрети, изречени или написани, те нито чуват, нито виждат. Амбиции на политически групировки за държавни длъжности, събрания, угощения и шествия с флейтистки, в такива неща дори не им се присъбва, че участвуват. Нещо добро или лошо станало в града или някой си е навлякъл лошо име от предците по мъжка или женска линия, от подобни въпроси този човек се интересува по-малко, отколкото колко вода има в морето. И за всичко това той дори не знае и се държи настрана от тези работи не за добро име, а защото в действителност единствено тялото му е тук и пребивава в града, а мисълта му смята всичко подобно за дребно и нищожно и като го пренебрегва, облита навред, както казва Пиндар, измервайки и земната повърхност, и „висините над земята“, наблюдавайки и движението на звездите „отвъд небето“⁴⁵, и като изследва всякак

природата на съществуващото поотделно и в цялост, не се установява при никое от непосредствено близките неща.

174 Теодор: Какво искаш да кажеш с това, Сократе?

Сократ: Както Талес⁴⁶, Теодоре, който изследвал движението на звездите и като гледал нагоре, паднал в кладенец, а една остроумна и мила слугиня тракийка, казват, му се присмяла, че упорствува да разбере небесните работи, но не забелязва, което е отпред пред носа му. Същият присмех важи за всички, които прекарват времето си във философски разговори. Защото действително за ближния и съседа остава неизвестно не само какво върши философът, а насмалко дори дали е човек или някакво друго същество. Но какво представлява човекът и какво различно от другите същества върши или изпитва при тази си природа — той търси и се главоболи да намери отговор именно на тези въпроси. Сигурно разбираш, Теодоре, или не?

Теодор: Да, разбирам и е право, което говориш.

Сократ: Та такъв е, друже, когато общува частно с всеки, такъв е и когато говори на обществени места. Което казах и в началото — наложи ли му се да говори в съдилището или някъде другаде за неща, които са под носа и непосредствено пред погледа ни, той размива не само тракийките, но и останалата тълпа и както в кладенци, така и в объркано положение изпада от неопитност. И държането му е толкова неприлично, че го мислят на право за глупак. Като се стигне до обиди, за него е непривично да отвърне с обида някому, тъй като се е държал настрана и не е научил нищо лошо за никого. Та в объркването си изглежда смешен. А като се стигне до хвалби и до превъзнасяния, каквито правят другите, той непристорено и наистина открито се смее, така че го вземат за глупак. Защото възхваляват ли самовластник или цар, той смята, че слуша за един вид пастир като свинаря, овчаря или говедаря, за облажаването му, че е надвил много мляко. Само дето мисли, че царете пасат и доят по-трудно и коварно животното от

техните, но че няма как да не останат прости и не-
 образовани в своята заетост също като пастирите,
 затворени в оградена с плет кошара в планината.
 А когато чуе, че някой притежател на десет хиля-
 ди или на още повече плетъра⁴⁷ земя притежава до-
 стойно за удивление количество, той смята, че то-
 ва е съвсем малко, понеже е навикнал да гледа
 към цялата земя. А попадне ли на генеалози⁴⁸,
 които веят хими за някой благороден, който може
 да посочи седем богати прадеди, той намира пох-
 валата им дребна и късогледа, защото от неве-
 жество те не са в състояние да видят целостта
 175 на нещата и да пресметнат, че всеки човек има
 десетки хиляди деди и предци, сред които често
 безброй роби, варвари и елини. Очевидно невероя-
 тно дребнави са за него тези, които се въздигат с
 редица от двадесет и пет предци и отнасят начало-
 то на рода си към сина на Амфитрион Херакъл,
 понеже в Амфитрионовият прадед двадесет и пет
 поколения назад е бил такъв, каквато му е била
 участта, и неговият петдесети прадед също. Той
 се надсмива над тяхната неспособност да смятат
 и да се отърват от тщеславието на глупавите си
 души. Но във всички тези случаи именно такъв чо-
 век бива осмиван от множеството, защото то си
 мисли било че той гледа отвисоко, било че не раз-
 бира нещата, които са непосредствено пред по-
 гледа му и във всичко се обърква.

Т е о д о р: Точно така става, както казваш, Со-
 крате.

С о к р а т: Но когато все пак, мили мой, той
 увлече някого нагоре и някой реши да го последва
 с и да остави въпросите „Какво зло съм ти сто-
 рил или какво ти на мене“, за да погледне самата
 справедливост и неправда и да прецени какво пред-
 ставлява всяка от тях и по какво се различават
 помежду си и от всичко и ако остави темата „Щаст-
 лив ли е великият цар⁴⁹ с толкова многото злато,
 което притежава“, за да се обърне към въпро-
 сите за царската власт и изобщо за човешкото
 щастие и нещастие и да се попита какво представ-
 ляват те двете и как подобава на човешката при-
 d рода да придобива едното, а другото да избягва,

та когато трябва да си даде сметка за всички тези
 неща, онзи дребнав и лукав интригант ще направи
 на свой ред съвсем противоположно впечатление.
 Ще му се вне свят увесел там горе и гледайки от-
 високо, ще бъде смутен от непривичното си поло-
 жение и от объркване ще заеква. И няма да раз-
 смее някоя тракийци, нито друг невежа, който не
 разбира, а всички, получили обратно на неговото
 възпитание и възпитани не като роби. Та този е ха-
 рактерът на двамата, Теодоре. Единият действи-
 телно израсъл в свобода и свободно време, когато
 наричаш философ, прилича, без да го порицаваме
 за това, на наивник и неспособен човек, когато се
 заема с работи на роб и слуга. Той примерно не
 знае как да събере завивките в денк, нито как да
 подправи яденето или да направи речта си ласка-
 телна. Другият, обратно — с подобни работи на слу-
 га се справя бързо и изкусно, но не знае как да
 нагласи плаща на дясното си рамо, както подобава
 на свободен човек, нито как да намери съзвучието
 от думи, за да възпее действително щастливото
 176 житие на богове и на хора.

Т е о д о р: Ако можеш, Сократе, да убедиш всички
 тъй както мене, сред хората щеше да има по-
 вече мир и по-малко злини.

С о к р а т: Да, ама злото нито може да се пре-
 махне, Теодоре, тъй като постоянно трябва да има
 нещо противоположно на доброто, нито може да
 се установи сред боговете — то броди по необхо-
 димост в смъртната природа и по тези места. По-
 ради това, колкото може по-скоро, е нужно да се
 опитаме да побегнем оттук и да се отправим на-
 втам. Бягството е уподобяване във възможната сте-
 пен на бога, а уподобяване значи да станеш спра-
 ведлив и благочестив с разум. Да, отлични мой, но
 съвсем не е лека работа да убедиш човешкото
 множество, че не заради това, което смята, трябва
 да се стреми към добродетелта и да избягва зли-
 ната, да заляга в едното, а в другото не — не
 за да изглежда човек добър, а не лош. Това са,
 както е приказката, бабини диветини, на мене та-
 ка ми се вижда. Но ето как ще кажем истината.
 Бог никога по никакъв начин не е несправедлив, а

с възможно най-справедлив и нищо друго не е в състояние да е по-подобно нему освен този измежду нас, който на свой ред стане възможно най-справедлив. По това именно се преценява действителната способност на един мъж и, обратно — неговото нищожество и липса на мъжество. В знанието на това се изразява мъдростта и истинската добродетел, а в незнанието — невежеството и явната негодност. Останалите човешки способности и прояви на мъдрост са привидни — в държавното управление изглеждат груби, а в занаятите и изкуствата недодялани. Затова за говорещия или постъпващия несправедливо и неблагочестиво най-добре би било да не му се позволява да проявява таланта на своето коварство, защото той се перчи с позора си и не очаква някой да му каже, че е празнодумец и излишно бреме на земята, а, напротив — че е мъж, от чието оцеляване има нужда градът. Трябва да кажем истината — подобни хора толкова повече стават такива, каквито не мислят, че са, колкото по-малко мислят. Защото те не познават наказанието за несправедливостта, което най-малко би трябвало да не знаят. То не се състои в това, което си мислят — налагане с пръчка и смърт. Тези наказания ги сполетяват и без да са сторили зло. Думата е за наказание, което е невъзможно да се избегне.

Теодор: Кое е то?

177 Сократ: Макар че тези два образа действително са пред погледа ни, това, че благочестивият е най-щастлив, а безбожният — най-нешастен, хората не виждат, че е така, и от наивност и крайна
глупост не забелязват, че с несправедливите си дела се разподобяват от благочестивия и се уподобяват на безбожния. Затова именно биват наказани да живеят живот по тази мярка, на която се уподобяват. Но нека да им кажем, че ако не се отърват от своето красноречие и след смъртта им откаже да ги приеме онова чисто от злини място, ще пребивават винаги в живот, подобен на самите тях, негодни, общувайки с негодни⁵⁰. Но като хитреци и умници те ще смятат, че тия работи им ги говорят някакви глупаци.

Теодор: Точно така, Сократе.
б Сократ: Знам, знам, друже. Едно такова нещо обаче им се случва. Ако трябва в тесен кръг да си дадат сметка и да изслушат за какво ги укоряват и ако решат по мъжки да изтърпят това продължително време, а не страхливо да побягнат, странно е, че тогава, божествени мой, те накрая признават, че не са съгласни с онова, което говорят. Цялата им реторика някак увяхва, така че човек по нищо не би ги отличил от деца. Впрочем нека да оставим тези работи — те и без това са встрани от разговора ни. Иначе може да потекат все повече подобни въпроси и да залееят нашата първоначална тема. Нека, ако
с и ти смяташ така, да се върнем към предишния въпрос!

Теодор: За мене, Сократе, не е по-неприятно да слушам за подобни неща, тъй като човек на моята възраст по-лесно ги следи. Но щом като смяташ, да се върнем към разговора.

Сократ: Тогава да се върнем на това място от разговора, където бяхме и на което твърдахме, че според смятащите същността на нещата за подвижна каквото едно нещо изглежда всекиму, то винаги е такова за този, комуто изглежда. Та те настояват, че е така и в останалите случаи, и не в по-малка степен, когато става дума за справедливото и че
д което един град реши за справедливо, то именно е справедливо за него постановилия това и додето постановява. А колкото до доброто, никой не е дотам храбър, та да дръзне да воюва за тезата, че което един град помисли и постанови, че е полезно за него, именно то е полезно през цялото време, додето е постановено — стига само да не става въпрос за голото име. Защото това би било подигравка с темата, по която говорим. Нали?

Теодор: Напълно.

е Сократ: Нека да не става дума за името, а да се разгледа предметът, наименован с него.

Теодор: Точно така.

Сократ: Но това, което назовава името, именно към него се стреми градът, установявайки закони. И доколкото очаква и може, установява всички

закони, за да му бъдат полезни. Или има нещо друго предвид, като установява закони?

178 Теодор: В никакъв случай.

Сократ: И дали винаги постига онова, към което се стреми, или често един град и не го постига?

Теодор: Според мене често и не го постига.

Сократ: Като излиза оттук, всеки би се съгласил, че същото важи още повече, ако се повдигне въпрос за целия вид от случаи, към които се отнася полезното. А той се отнася до неща, свързани с бъдещото време. Когато установяваме закони, установяваме ги, за да бъдат полезни за сетнешното време. А него с право бихме го нарекли „бъдеще“.

б Теодор: Съвсем с право.

Сократ: Хайде тогава да зададем на Протагор или на някой от неговите съмишленици следния въпрос: „Според вас, Протагоре, човек е мярка за всичко, за бялото, тежкото, лекото и изобщо за всичко от този вид. Човек има мерило в себе си за тия работи и каквото изпитва и си мисли, смята, че то е истина за него и съществува. Нали така?

Теодор: Така.

Сократ: Дали можем да твърдим, Протагоре, че и за бъдещите работи човек има мерило в себе си и каквото реши, че ще бъде едно нещо, това и ще стане, след като е решил? Примерно телесния огън. Когато един обикновен човек реши, че ще го хване треска и ще вдигне тази температура, а друг, лекар, реши обратното, чие очакване да сметнем, че ще се осъществи? Или ще стане, както и двамата са решили — за лекаря няма да има нито треска, нито температура, а човекът ще има и двете?

Теодор: Би било смешно.

Сократ: Добре, но според мене по въпроса, дали едно вино ще стане сладко или стипчиво, е валидно мнението на земеделеца, а не на свирача на китара.

Теодор: Ами да.

Сократ: Нито на свой ред за бъдещата дисхармония и хармония по-точно мнение би имал учителят по гимнастика, а не музикантът, която хармо-

ния после и самият учител по гимнастика ще признае, че е хармонична.

Теодор: Изключено е за учителя по гимнастика.

Сократ: Следователно преценката за предстоящото удоволствие от яденето и на канещия се да се угощава, който не е готвач, додето се приготвят ястията, ще бъде по-малко валидна в сравнение с преценката на приготвящия яденето. Що се отнася до удоволствието, което изпитва всеки човек в момента или вече е изпитал, нека да не оборваме тезата на Протагор. Що се отнася обаче до онова, което ще стане или човек ще реши за в бъдеще, ние се питаме дали всеки сам за себе си е най-добрият съдия, или по-скоро ти, Протагоре, поне по въпроса за предстоящото убедително въздействие на публичните слова върху всеки от нас в съдилището ще се произнесеш по-добре, отколкото който и да е друг неопитен човек.“

Теодор: Ама, разбира се, Сократе. Ние сме абсолютно уверени, че той надвишава всички, поне в това.

Сократ: Кълна се в Зевс, мили мой! Иначе никой нямаше да му плаща толкова пари и да разговаря с него, ако не оставяше у слушателите си убеждението, че нито гадател, нито друг човек може да прецени по-добре от него какво предстои да стане и да се стори някому в бъдеще.

Теодор: Ти си напълно прав.

Сократ: Дали установяването на закони и полезността се отнасят до бъдещето и дали всеки би се съгласил, че един град, който установява закони, в повечето случаи неизбежно постига най-полезното?

Теодор: Разбира се.

Сократ: Значи, следвайки мярката, можем да кажем на твоя учител следното — той трябва да се съгласи както че един човек е по-мъдър от друг, така че подобен човек е мярка, докато аз незнаещият е изключено да стана мярка по начина, по който преди малко ме заставяше да бъда, независимо дали желая, или не произнесеното в защита на Протагор слово.

Теодор: Мене ми се струва, Сократе, че тук е най-слабият пункт на Протагоровата теза. Същевременно се оборва и начинът, по който той прави валидни възгледите на другите философи, които очевидно смятат неговите аргументи за съвсем неверни.

с Сократ: И в много други пунктове, Теодоре, може да бъде оборена тезата, че всяко мнение на всеки човек е вярно. Що се отнася до изпитването от всеки в момента, от което възникват усещанията и свързаните с тях мнения, по-трудно е да се схванат, че те са неверни. Но може би не казвам нищо. Защото, ако има хора, които твърдят, че усещанията са нещо отчетливо и знание, те навярно биха казали действителното и твърденията им ще са неопровержими. И Теетет тук не без да улучи: изрече постановката, че усещането и знанието са тъждествени. Та както се разпореди словото в защита на Протагор, трябва да идем по-близо и да почукаме по това подвижно битие, да видим какъв звук издава, на здраво или на прогнило. Битката за него не е никак малка и в нея са участвували вече мнозина.

Теодор: Далече не е малка. Особено разгорещена е в Иония⁶¹. Там водачи на хора, в който тази теза се поддържа енергично, са другарите на Хераклит.

Сократ: Още повече поради това, мили ми Теодоре, трябва да я преценим, и то отначало, тъй както постъпват самите те.

Теодор: Разбира се. Защото, Сократе, за тези Хераклитови или, както ти казваш, Омирови и още по-древни възгледи да се разговаря лично с хората от Ефес, които се представят за опитни, е толкова невъзможно, колкото и с люде, ухапани от щръклица. Също като в писанията си те са постоянно в движение и изобщо не са в състояние да се спрат върху една теза и един въпрос и спокойно поред да задават въпроси и да отговарят. Лишени са не от известно, а от абсолютно всякакво спокойствие. Поставиш ли някому някакъв въпрос, също като от колчан те измъкват енигматични фрази и ги изстрелват и ако попиташ за смисъла на казаното,

ще бъдеш ударен с друга загадка, нова перифраза на старата⁶². При никой от тях до нищо няма да достигнеш. Но дори и те не успяват един пред друг. И цялото им внимание е насочено към това да не допуснат нищо твърдо установено както в думите, така и в собствените си души, смятайки според мене това за единственото твърдо положение. Те воюват упорито срещу установеното и доколкото могат, го отхвърлят отвсякъде.

Сократ: Вероятно, Теодоре, ти се е случвало да виждаш тези мъже все как воюват и не си бил при тях, когато са в покой, защото не си им другар. Предполагам обаче, че на учениците, които желаят да направят подобни на себе си, те излагат своите възгледи.

Теодор: Какви ученици, божествени мой? При тях никой никому не става ученик. Всеки си пониква от само себе си там, където е, изпада във вдъхновение и не смята, че другият знае нещо. От тях — това исках да кажа — ти никога не би получил обяснение нито със съгласието, нито против съгласието им. Трябва сами да се заемем и да разгледаме въпроса.

Сократ: И много добре го казваш. Колкото до въпроса, ние сме го заели в по-различна форма от древните, които го прикриват от човешкото множество с поезия и казват, че родителите на всичко друго, Океан и Тетида⁶³, са потоци и че нищо не стои на едно място. Заели сме го и от по-сетнешните люде, които като по-умни са го доказали открито, та и простите обушари, като чуят, да усвоят мъдростта им и да се откажат от наивната представа, че една част от съществуващото е в покой, а друга в движение, и като научат, че всичко е в движение, да започнат да почитат тях. Насмалко да забравя, Теодоре, че на свой ред други люде са заявили обратното на тяхното твърдение, примерно че: „Неподвижно и окончателно е името на цялото“⁶⁴. И колко други подобни твърдения, противопоставяйки се на всички тях, изказват Мелис⁶⁵, Парменид и техните ученици, че всичко е едно и че бидейки само в себе си, то е в покой, понеже не разполага с пространство, в което да се

движи. А към тези люде, друже, как ще се отнесем? Защото, като напреднахме малко по малко, неусетно попаднахме в средата между едните и другите. Ако не се защитим и измъкнем, ще ни накажат като играчите на палестрата, преминали състезателната линия — тогава ги улавят и двете страни и всяка ги дърпа към себе си. Та аз мисля да преценим по-напред другите, които атакувахме, „течащите“, и ако решим, че твърдението им има стойност, да се оставим да ни издърпат на тяхна страна и да се опитаме да се измъкнем от другите. А ако решим, че привържениците на тезата за неподвижното цяло имат повече право, нека да намерим убежище при тях и да оставим на свой ред онези, които раздвижват неподвижното.

в Но излезе ли, че твърденията и на двете страни са лишени от основание, тогава ще станем за смях, ако, отхвърлили казаното от толкова древни и премъдри мъже, смятаме, че ние простите хора твърдим нещо умно. Та прецени, Теодоре, дали си струва да се излагаме на такава опасност.

Теодор: Не трябва да допуснем, Сократе, да не разглеждаме какво искат да кажат мъжете от едната и от другата страна.

Сократ: Редно би било да го разгледаме, щом като толкова настояваш. Мисля да започнем разглеждането на тезата за движението с въпроса, какво искат да кажат впрочем с твърдението, че всичко се движи. Имам предвид следното. Дали те говорят за един вид движение, или, както е очевидно за мене, за два? Нека обаче не само аз да мисля така. Присъедини се и ти, та, ако се наложи, да страдаме заедно. Каж ми! Наричаш движение, когато нещо се мести от място на място или когато се върти на едно и също място, нали?

Теодор: Да.

д Сократ: Нека това да е един вид движение. А когато остава на същото място, но остарява, става от бяло черно, от меко твърдо или претърпява някаква промяна, не е ли редно да говорим за друг вид движение?

Теодор: Мисля, че да.

Сократ: Да, необходимо е. Именно два вида

движение казвам, че има — преместване и промяна⁵⁶.

Теодор: Правилно казваш.

Сократ: След като направихме това различаване, иска да влезем вече в разговор с тези, които твърдят, че всичко се движи, и да ги запитаем. Дали твърдите, че всичко се движи по двата начина — като се премества и променя, или едни неща се движат по двата начина, а други по един?

Теодор: Кълна се в Зеве! Аз лично не мога да кажа. Но предполагам, че те ще кажат по двата начина.

Сократ: В противен случай, друже, ще излезе, че това, което се движи, според тях също и не се движи и с еднакво право ще може да се каже, че всичко се движи или че всичко е в покой.

Теодор: Напълно прав си в това, което казваш.

Сократ: Тогава, след като всичко е редно да се движи, свойството недвижение няма да бъде присъщо на нищо и несъмнено всичко ще се движи постоянно във всички форми на движение.

Теодор: Непременно.

в Сократ: Разгледай този пункт от твърденията им. Така горе-долу казахме, че се поражда според тях топлината, белотата и всичко друго подобно, нали? Заедно с усещането всяко подобно нещо се носи между въздействащото и изпитващото и изпитващото става усещашо, но не усещане, а въздействащото става с някакво качество, но не и качество. Навярно и думата „качество“ ти изглежда странна и същевременно не разбираш целокупния ѝ смисъл. Затова слушай поред на части. Въздействащото не става нито топлина, нито белота, а топло и бяло. И с всичко друго е така. Спомняш си, че в предишната част на разговора казахме следното — нищо единично не съществува само по себе си, нито на свой ред въздействащото или изпитващото въздействие; усещанията и усещаното се раждат едно от друго, като влизат в общение едно с друго и едни неща стават с някакви качества, а други стават усещаша.

Теодор: Спомням си, как да не си спомням.

с Сократ: За останалото впрочем нека да не обръщаме внимание дали влагат този или друг смисъл в него. Но това, за което разговаряме, нека да не го изпускаме от поглед и да запитаме. Според вас всичко се движи и тече, нали?

Теодор: Да.

Сократ: Следователно се носи и променя в двете движения, които различихме, така ли?

Теодор: А как иначе, щом като ще се движи в пълния смисъл на думата?

Сократ: Впрочем, ако само се преместваше, без да се променя, бихме могли да кажем какво представлява горе-долу това, което, премествайки се, тече. Или как смятаме?

Теодор: Така е.

d Сократ: Но понеже дори това, което тече, не остава същото, да тече бяло, ами се променя, така че и в самата белота е налице протичане и промяна към друг цвят, та да може да се улови по този начин в състояние на покой, дали е възможно да се нарече един цвят, и то да се нарече правилно?

Теодор: По какъв начин, Сократе? И дали във всички подобни случаи не би било същото, ако винаги, додето човек говори, нещата, бидейки в състояние на промяна, не му убягваха⁵⁷?

Сократ: А какво ще кажем за усещането, независимо за кое, примерно за зрението или слуха? Има ли нещо устойчиво в самото гледане и чуване?

Теодор: Не би трябвало, щом като всичко се движи.

Сократ: Значи не трябва да говорим повече за виждане или невиждане, нито за наличието или липсата на някое друго усещане, щом като всичко всякак се движи.

Теодор: Не, разбира се.

Сократ: Да, ама усещането е знание — това беше моето и Тететовото твърдение.

Теодор: Това беше.

Сократ: Значи на въпроса, какво е знание, ние не сме отговорили нищо — нито за знанието, нито за незнанието.

183 Теодор: Изглежда, не сте.

Сократ: Добре би било да внесем поправка в нашия отговор, за да излезе верен, ако държим да докажем, че всичко се движи. Но, както изглежда, ако всичко се движи, излиза, че всеки отговор, за каквото и да отговори човек, ще бъде еднакво верен. Можем да кажем, че е така и ако искаш, че не става така, за да не задържаме нашите опоненти с тезата си.

Теодор: Правилно казваш.

b Сократ: Да, Теодоре, с изключение на това, дето рекох „така“ и „не така“. Дори „така“ не е редно да се казва, защото дори то не би предполагало движение, нито на свой ред „не така“ — то също не означава движение. Някакъв друг език трябва да установят привържениците на този възглед. Поне засега те не разполагат с думи за изразяване на своята теза, освен ако „не така“ не им подхожда най-вече със своя неопределен смисъл.

Теодор: Естествено това е най-свойственият за тях начин на изказване.

Сократ: Следователно, Теодоре, ние се разделяме с твоя другар и не приемаме неговото положение, че всеки човек е мярка на всичко, ако човек не е разумен. Няма да приемем също, че знанието е усещане, следвайки принципа, „всичко се движи“, освен ако Теетет не каже нещо друго.

Теодор: Чудесно го рече, Сократе. Понеже изчерпахме тези въпроси, редно е, както се уговорихме вече, да престана да ти отговарям, тъй като обсъждането на Протагоровата теза достигна своя край.

Теетет: И все пак, Теодоре, не преди да разгледате със Сократ, както поставихте задачата преди малко, на свой ред тези, които твърдят, че вселената е в покой.

d Теодор: Млад си, Теетете, а учиш по-възрастните на неправдата да престъпват уговорките си, така ли? По-добре се пригответи да отговаряш на Сократ по останалите въпроси.

Теетет: Стига само да желае. Иначе с най-голямо удоволствие бих слушал това, за което става дума.

Теодор: Да поканиш Сократ на разговор е

все едно да извикаш конник в полето. Та питай го и ще чуеш.

Сократ: Но аз мисля, Теодоре, че няма да послушам Теетет за това, за което ме кани.

Теодор: Защо да не го послушаш?

Сократ: Изпитвам срам от Мелис и останалите, които казват, че вселената е едно и в покой, да не би да се окаже грубо нашето разглеждане. Но от тях ме е по-малко срам, отколкото от един само човек, от Парменид. Той на мене, както казва Омир, „боязлив и почит дълбока ми вдъхва“⁵⁸. Бях млад, когато общувах с него, а той беше доста възрастен и ми направи впечатление изключително благородната дълбочина на неговата природа. За-
184 това се страхувам да не би да не схванем думите му и да останем твърде далече от това, което е мислил, и най-вече да не би, ако послушаме ново-дошлите тези, да остане неразгледан въпросът, който предизвиква нашия разговор — това, какво представлява знанието. А що се отнася до трудния и пространен въпрос, който повдигаме в момента, ако го разгледаме мимоходом, ще се отнесем към него не както подобава. Ако пък му отделим достатъчно време, ще се разпрострем и въпросът за знанието ще остане в сянка. Редно е да се откажем и от едното, и от другото и да се опитаме с помощта на нашето бабуване да освободим Теетет от възгледите за знанието, с които е бременен.

Теодор: Да, така трябва да направим, щом като смяташ.

Сократ: Хайде, Теетете, насочи вниманието си и разгледай тази страна на това, което говорихме. Ти отговори, че знанието е усещане, нали?

Теетет: Да.

Сократ: Значи, ако някой те запита следното: „С какво човек вижда бялото и черното и с какво чува високите и ниските тонове?“, предполагам, ти би отговорил: „С очите и ушите“.

Теетет: Аз, да.

Сократ: Лекото боравене с думите и фразите и това човек да не ги подлага постоянно на щателна проверка в повечето случаи не е признак

на липса на благородство. По-скоро обратното е признак за робска натура. Но понякога както сега по необходимост изпитваме нужда да се захванем с отговора, който ти даде, и да покажем в какво е неправа. Защото гледай: Кой отговор е по-правилен — дали че очите са това, с което виждаме или чрез посредничеството на което виждаме, и дали ушите са това, с което чуваме или чрез посредничеството на което чуваме?

Теетет: Според мене са по-скоро това, с посредничеството на което усещаме, отколкото с което усещаме.

Сократ: Защото всъщност е страшно, чедо, ако в нас като в дървени коне⁵⁹ седят скрити много на брой усещания, а всички те не се свеждат до една определена идея, било душа, било каквото трябва да я наречем, с която чрез посредничеството на усещанията като един вид инструменти ние усещаме можещото да се усети.

Теетет: Да, според мене е по-скоро така, отколкото иначе.

Сократ: Ето защо искам да уточня пред тебе този въпрос. Ако ние благодарение на нещо определено в нас постигаме с посредничеството на очите бялото и черното, а с посредничеството на останалите сетива на свой ред усещане за други работи, ще можеш ли, ако те запитат, да отнесеш всичко от този вид към тялото? Може би е по-добре ти сам да отговаряш на тези въпроси, а не аз да си блъскам главата наместо тебе. Та кажи ми. Това, чрез посредничеството на което усещаш топлото, твърдото, лекото и сладкото, нали го поставяш в областта на тялото? Или в нечия друга област?

Теетет: В никоя друга.

Сократ: Дали ще се съ согласиш да приемеш също, че това, което усещаш с посредничеството на една способност, не е възможно да го усетиш с
185 посредничеството на друга — примерно, което усещаш със слуха, да го усетиш със зрението или което със зрението, със слуха?

Теетет: Как няма да се съгласяя?

Сократ: Значи, ако ти мислиш нещо за двете

едновременно, не би могъл да имаш усещане едновременно за двете с помощта на единия инструмент, нито с помощта на другия.

Теетет: Не, разбира се.

Сократ: Във връзка със звука и цвета ти отбелязваш ли най-напред в мисълта си това за двете, че са две.

Теетет: Аз, да.

Сократ: Тогава отбелязваш също, че всяко е различно от другото и тъждествено на себе си, така ли?

б Теетет: Ами да.

Сократ: И че двете заедно са двойка, а всяко от тях единица.

Теетет: Това също.

Сократ: Тогава си в състояние да прецениш и дали са подобни, или се различават помежду си, така ли?

Теетет: Навярно.

Сократ: Несъмнено всички тези работи за тях чрез посредничеството на какво ти можеш да разсъдиш? Защото общото помежду им не можеш да уловиш с посредничеството нито на слуха, нито на зрението. Ето какво още свидетелствува в полза на това твърдение. Ако би било възможно да се прецени за двете неща заедно дали са солени, или не, знаеш, че можеш да кажеш с какво ще прецениш.

в Очевидно то не е нито зрение, нито слух, а нещо друго.

Теетет: Защо да не мога? Поне за способността да се усеща с езика.

Сократ: Добре го каза. Но с помощта на какво се установява способността да установяваме общото за всички усещания и изобщо за всичко — това, което ти наричаш „е“ или „не е“ и което току-що попитахме за тях? За всички тези качества какви инструменти ще определиш, с помощта на които усещашото всичко в нас начало усеща?

Теетет: Имаш предвид битието и небитието, подобieto и неподобieto, тъждеството и различieto и още едното и останалите числа, които определят нещата. Ясно е, че питаш и за четното и нечетното и за другите определения, които ги след-

ват. Питаш с помощта на какво от тялото ги възприемаме в душата си.

Сократ: Великолепно следиш мисълта ми. Теетете. Точно за това питам.

Теетет: Да, но кълна се в Зевс, Сократе, аз лично не бих могъл да кажа освен това, че според мене не съществува такъв особен инструмент, подобен на другите. Очевидно душата от само себе си си преценява общото за всички неща.

Сократ: Хубаво момче си ти, Теетете, а не грозно, както говореше Теодор. Защото, който говори красиво, той е красив и достоен човек. Към красивото ти добави и доброто, което ми стори, че ме избави от нуждата да обяснявам надълго това, което е очевидно за тебе — че душата преценява едни неща от само себе си, а други посредством способностите на тялото. Та това беше, което мислех и исках и ти да мислиш така.

186 Теетет: Ами да! То и за мене е очевидно.

Сократ: Та към кой от двата вида неща отнасяш битието? Защото най-вече то се простира над всичко.

Теетет: Аз го отнасям към нещата, към които душата се устремява сама по себе си.

Сократ: Към тях ли се отнасят също подобното и неподобното, тъждественото и различното?

Теетет: Да.

Сократ: Ами красивото и грозното, доброто и злото?

в Теетет: Според мене душата преценява битието най-вече на тези неща, като ги сравнява едно с друго и прави заключения в себе си за миналото, настоящето и бъдещето.

Сократ: Спри тук! Нали тя ще усети посредством допир твърдостта на твърдото и също мекотата на мекото?

Теетет: Да.

Сократ: Но битието им, какво представляват двете, взаимната им противоположност и на свой ред битието на противоположността душата сама се опитва да прецени за нас, като се връща към тях и като ги сравнява едно с друго.

Теетет: Точно така.

Сократ: Следователно едни неща хората и животните могат да усещат по природа веднага щом като се родят — това са впечатленията, които с посредничеството на тялото се насочват към душата. Но заключенията, възникващи при сравняването им с оглед на тяхното битие и полза, стават възможни, за когато стават възможни, с усилие и в продължение на време с много труд и обучение, така ли?

Теетет: Да, точно така.

Сократ: А възможно ли е да достигне до истината този, който не е успял да достигне до битието?

Теетет: Невъзможно е.

Сократ: А в чиято истина човек се провали, за това нещо ще стане ли знаещ някога?

Теетет: Как би могъл, Сократе?

Сократ: Значи във впечатленията не се съдържа знание, а в заключенията, свързани с тях. Защото битието и истината могат да се уловят, както изглежда, тук, а там не могат.

Теетет: Очевидно.

Сократ: Тогава дали смяташ едното и другото за тъждествени, след като се различават толкова много.

Теетет: Не е правилно все пак.

Сократ: Какво име даваш тогава на едното — на гледането, чуването, мирисането, на това да изпитваш студ и топлина?

Теетет: Аз му казвам усещане. Какво друго?

Сократ: Значи съвкупно ти му казваш усещане?

Теетет: Необходимо е.

Сократ: За него ние твърдим, че не следва да улавя истина, тъй като не следва да улавя и битие.

Теетет: Не следва.

Сократ: Значи също и знание.

Теетет: Не, разбира се.

Сократ: Значи, Теетете, не би било възможно усещането и знанието да са тъждествени.

Теетет: Очевидно не, Сократе. Сега стана напълно ясно, че знанието е нещо различно от усещането.

Сократ: Да, но ние започнахме нашия разговор не за да установим какво не представлява знанието, а какво представлява. И все пак навреднахме дотам, щото изобщо да не го търсим в усещането, а в онова име, което душата получава, когато сама по себе си се занимава с битието на нещата.

Теетет: Добре, ама, както аз мисля, това се нарича преценяване.

Сократ: Правилно мислиш, приятелю. Тогава в изтрий всичко казано по-рано и погледни пак отначало дали няма да съзреш нещо повече, след като си достигнал дотук. И кажи отново какво представлява знанието!

Теетет: Невъзможно е,

*Второ определение —
знанието е истинното
мнение*

Сократе, да кажа, че всяко мнение е знание, защото има и погрешно мнение. Изглежда, истинното

мнение е знание и нека това да бъде моят отговор! Ако нататък не излезе така, както стана преди малко, ще се опитам да кажа нещо друго.

Сократ: Така трябва да говориш, Теетете, с готовност, а не като преди да отговаряш колебливо. Ако постъпваме тъй, ще постигнем едно от двете — или ще открием това, към което сме се отправили, или по-малко ще си мислим, че знаем онова, което не знаем никак. Та сега какво казваш? Щом са налице два вида мнение — едното истинно, а другото лъжливо, ти определяш за знание истинното мнение, така ли?

Теетет: Да, за мене сега това е очевидно.

Сократ: Дали във връзка с мнението не си струва да се заемем отново с въпроса?

Теетет: С какъв въпрос?

Сократ: Много пъти по-рано, а и сега изпитвам безпокойство и съм крайно объркан и в себе си, и пред друг, че не мога да кажа какво представлява това наше премеждие и по какъв начин се поражда в нас.

Теетет: Какво премеждие?

Сократ: Това човек да преценява лъжливо. Но сега още се колебаем дали да оставим този въ-

прос, или да го разгледаме по друг начин, а не както преди малко.

Теетет: Но защо, Сократе, след като очевидно разглеждането непременно се налага. А и не беше лошо това, което говорихте преди малко с Теодор за свободното време, че в подобни беседи нищо не ни кара да бързаме.

Сократ: Право е напомнянето ти. Защото вероятно няма да е ненавременно да се отразим пак като по следата. Изглежда е по-добре да свършим малкото хубаво, отколкото голямото незадоволително.

Теетет: Ами да.

Сократ: Та как и какво именно искаме да кажем? Твърдим ли, че едно мнение е постоянно лъжливо и че това един да преценява лъжливо, а друг истинно е дадено по природа?

Теетет: Да, твърдим.

188 Сократ: Не сме ли в това положение за всичко и пред всеки — или да знаем, или да не знаем? Защото в момента оставям настрана намиращите се между тях други две положения — научаването и забравянето. Сега те нямат отношение към нашата тема.

Теетет: Ами да, Сократе, никому нищо друго не остава освен знаенето и незнаенето.

Сократ: Тогава, който преценява, непременно преценява било това, което знае, било онова, което не знае, така ли?

Теетет: Непременно.

Сократ: И е невъзможно знаещият да не знае б същото това нещо или незнаещият да го знае.

Теетет: Как да бъде възможно?

Сократ: Тогава преценяващият лъжливо това, което знае, дали мисли, че не е то, а нещо различно от това, което знае, и дали, ако знае и едното, и другото, на свой ред не знае нито едното, нито другото?

Теетет: Невъзможно е, Сократе.

Сократ: Но дали каквото не знае, смята, че то е нещо различно от това, което знае? Тоест ако човек не познава нито Теетет, нито Сократ, може ли

да си представи наум, че Сократ е Теетет или Теетет Сократ?

С Теетет: Как би си представил?

Сократ: Да, но това, което човек знае сигурно, не може да го приеме за онова, което не знае. нито, обратно — което не знае, за това, което знае.

Теетет: Ще бъде чудовищно.

Сократ: Тогава по какъв друг път човек би стигнал до лъжливо мнение? Защото сигурно е невъзможно да се преценява извън тези положения, щом като за всичко или знаем, или не знаем. Оказва се, че в тези случаи е абсолютно невъзможно да се преценява лъжливо.

Теетет: Напълно вярно.

Сократ: Тогава да не би да трябва да разглеждаме това, което търсим, по този начин — не като вървим по линията на знаенето и незнаенето, а по линията на битието и небитието!

Теетет: Какво искаш да кажеш?

Сократ: Нека да не се възприеме за прекалено опростяване, ако кажем, че мнението, което си съставя някой за несъществуването на независимо какво, няма как да не бъде лъжливо, колкото и в друго отношение той да е умен човек.

Теетет: И това е вероятно, Сократе.

Сократ: Ами как ще отговорим и какво ще кажем, Теетете, ако някой ни запита: „Възможно ли е за някого това, за което става дума, и кой човек може да има мнение за несъществуващото — било в отношение към нещо съществуващо, било разглеждано само по себе си?“ А ние, както изглежда, ще отговорим така на този въпрос: „Възможно е, когато, мислейки си, човек си мисли за нещо неистинно.“ Или как ще отговорим?

Теетет: Така.

Сократ: Тогава дали и другаде не става по подобен начин?

Теетет: Какво?

Сократ: Ако някой гледа нещо, да не вижда нищо.

Теетет: Е, и как?

Сократ: Ами ако човек гледа нещо, гледа не-

що с битие. Или ти мислиш, че едното не е сред нещата с битие?

Теетет: Не мисля.

Сократ: Значи гледащият едно нещо, гледа нещо с битие.

Теетет: Очевидно.

189 Сократ: И значи слушащият нещо слуша все пак едно нещо и слуша нещо с битие.

Теетет: Да.

Сократ: И несъмнено допиращият се до нещо се допира все пак до едно нещо с битие, щом като е едно, така ли?

Теетет: И това е така.

Сократ: А преценяващият не прави ли преценка за едно нещо?

Теетет: Непременно.

Сократ: Но преценяващият не прави ли преценка за нещо съществуващо?

Теетет: Съгласен съм.

Сократ: Значи, който прави преценка за несъществуващото, не прави преценка за нищо.

Теетет: Очевидно не прави.

Сократ: Но този, който не прави преценка за нищо, изобщо не прави преценка.

в Теетет: Явно, както изглежда.

Сократ: Значи не е възможно човек да прави преценка за несъществуващото нито във връзка със съществуващото, нито за него само по себе си.

Теетет: Очевидно не може.

Сократ: Значи нито по този начин, нито както и преди малко видяхме, в нас може да има лъжливо мнение.

Теетет: Не, разбира се.

Сократ: Но дали да не обясним, че то се получава ето как?

Теетет: Как?

с Сократ: Когато някой подмени нещо съществуващо с друго в своите мисли и твърди, че това е то, можем да кажем, че лъжливото мнение е един вид мнение за друго. Така той винаги има преценка за нещо съществуващо, но за едно вместо за друго и бъркайки в това, което преценява, с право може да се каже, че преценява лъжливо.

Теетет: Мисля, че сега ти го изрече съвсем правилно. Когато някой преценява за нещо наместо, че е красиво, че е грозно или наместо, че е грозно, че е красиво, в този случай той наистина преценява лъжливо.

Сократ: Ти, Теетете, явно ме подценяваш и не се боиш от мене.

Теетет: Ама защо.

Сократ: Според мене ти не смяташ, че ще се хвана за твоего „наистина лъжливо“ и ще те попитам дали е възможно бавно бързо, тежко леко или нещо друго противоположно да бъде противоположно на себе си, съобразявайки се не със своята природа, а с природата на своето противоположно. Оставам впрочем този въпрос, за да не те одързостявам напразно. Но харесва ли ти, както твърдиш, да кажем, че който преценява лъжливо, стига до мнение за друго?

Теетет: На мене да.

Сократ: Значи според твоего мнение човек може да постави в мисълта си едно нещо наместо друго, все едно че е то.

Теетет: Сигурно може.

е Сократ: Когато нечия мисъл върши това, дали е необходимо или да мисли и за двете, или за едното от тях?

Теетет: Необходимо е, разбира се — за двете било заедно, било поред.

Сократ: Прекрасно! Но дали наричаш мислене това, което и аз?

Теетет: Ти какво наричаш?

Сократ: Беседата, която душата води сама със себе си по въпроса, който разглежда. Все пак като незнаещ се изразявам пред тебе. Защото това 190 тя да мисли ми се чини точно като да води разговор сама със себе си, да си задава въпроси и да отговаря, да казва да и не. А когато независимо дали по-бавно, или по-бързо тя достигне до определение и вече не се колебае, а твърди все същото, приемаме, че това е нейното мнение. Така че аз наричам достигането до мнение беседване, а мнението — изречено слово, изречено, разбира се, не

на друг, нито с глас, а мълчаливо на себе си.
А ти?

Теетет: И аз.

Сократ: **Значи, когато някой достига до мнение за едно наместо за друго, тъй както изглежда,** б казва на себе си, че едното е равно на другото.

Теетет: Ами да.

Сократ: Припомни си тогава дали си си казват някой път, че красивото непременно е грозно или несправедливото справедливо. Или което е най-главното, прецени дали някога си се наемал да се **убедиш, че едното е равно на другото.** Или точно обратното — дори насън никога не си дръзвал да си кажеш, че нечетното е напълно равно на четното или нещо друго подобно.

Теетет: Вярно е, което казваш.

Сократ: А смяташ ли, че някой друг душевно здрав или болен човек би дръзнал да си рече, придумвайки се, че волът непременно е кон или че двойката е единица?

Теетет: Кълна се в Зевс, аз не смятам.

Сократ: **Следователно, ако беседването** сд себе си е изработване на мнение, никой, който беседва и си изработва мнение за две неща и чиято душа влиза в допир с два предмета, не би си казал и не би достигнал до мнението, че **едното е равно на другото.** И ти трябва да оставиш тази формула. Аз я изразявам по този начин — никой не може да достигне до мнението, че грозното е красиво или d нещо друго подобно.

Теетет: Добре, Сократе, оставям я и смятам, че е така, както казваш.

Сократ: Значи, когато човек преценява две неща едновременно, е невъзможно да достигне до мнението, че едното е равно на другото.

Теетет: Изглежда.

Сократ: Да, ама когато прави преценка само за едното, а не за другото, никога няма да достигне до мнението, че едното е равно на другото.

Теетет: Вярно е, което казваш. Защото би трябвало да влезе в контакт и с онова, което не преценява.

Сократ: Значи нито когато преценява две

е неща, нито когато едно от тях, човек не може да достигне до мнение за друго. Така че, ако някой определи лъжливото мнение като мнение за нещо друго, определението не би имало стойност. Очевидно нито по този начин, нито според предишните твърдения излиза възможно да се породи в нас лъжливо мнение.

Теетет: Изглежда не.

Сократ: Добре, Теетете, но ако излиза, че не е така, ще бъдем принудени да приемем много и странни положения.

Теетет: Какви впрочем?

Сократ: Няма да ти кажа, преди да се опитам да преценя всякак. Защото ме е срам за нас, че сме изпаднали в такова затруднение и сме принудени да приемем това, което казвам. Ако открием изход и се отървем, едва тогава във от опасността да станем за смях ще кажем за другите, че изпитват същото. Но ако независимо от усилията ни затруднението продължи, надявам се, ще се оставим на нашето слово да ни подхвърля като в бурно море и да прави с нас, каквото реши. Слушай в какво още намирам някакъв изход от нашия проблем.

Теетет: Слушам, ти само говори.

Сократ: Ще кажа, че неправилно приехме, когато приехме, че е невъзможно за това, което човек знае, да си състави мнение, че то е онова, което не знае, и да се излъже. По някакъв начин обаче е b възможно.

Теетет: Това ли имаш предвид, което и аз подозрях тогава, когато потвърдихме, че е така? Защото, познавайки Сократ и виждайки отдалече някой друг, когото не познавам, понякога смятам, че това е Сократ, когото познавам. В подобен случай несъмнено става онова, което имаш предвид.

Сократ: Дали изоставихме това обяснение, защото стана причина да не знаем онова, което знаем?

Теетет: Точно така.

Сократ: Но нека да не поставяме въпроса c така, а ето как. Вероятно ще ни се удаде някак, вероятно ще ни се опъне. Но сме в такова положение, че непременно трябва да преобърнем всяка

постановка, за да я проверим. Затова прецени дали казвам нещо смислено. Възможно ли е човек да не е знаел нещо по-рано, а по-късно да го научи?

Теетет: Ами възможно е.

Сократ: А възможно ли е след това да научи още и още нещо?

Теетет: Защо не?

Сократ: Тогава представи си заради нашата теза, че в душите си имаме една восъчна табличка — на един тя е по-голяма, на друг по-малка, на един с по-чист восък, на друг с по-мръсен, на един с по-твърд, а на друг с по-мек, а в някои случаи с такъв, какъвто трябва да бъде.

Теетет: Представям си.

Сократ: Нека впрочем да кажем, че тази табличка е дар от майката на Музите Мнемозина⁹⁹ и че все едно, че оставяме отпечатъци от пръстите си на нея, ние отпечатваме, какъвто решим да запомним от видяното и чуто или каквото сами си представяме, подлагайки го на нашите усещания и понятия. И което се отпечата, го помним и знаем, додето изображението му е в душата ни. А което се изтрие или не може да се отпечата, него забравяме и не знаем.

Теетет: Така да е.

Сократ: Тогава виж дали, ако човек знае определени неща и разглежда някое, виждайки или чувайки го, ще си изгради лъжливо мнение по този начин?

Теетет: По какъв начин?

Сократ: Като смята за това, което знае, че веднъж е то, а друг път не. В предишната част на разговора неправилно приехме, че това е невъзможно, като приехме, че е невъзможно.

Теетет: А сега как смяташ?

192 Сократ: Ако разграничим всичко отначало, ето какво е редно да кажем по този въпрос — че е невъзможно, което човек знае и за което има спомен в душата си, да не го усеща, а да помисли, че то е нещо друго, което знае и от което също разполага с отпечатък, но не го усеща в момента. Невъзможно е още човек да помисли за това, което знае, че е оно-

ва, което не знае и за което няма отпечатък в душата си, и също да смеси две неща, които не знае, както това, което не знае, с онова, което знае. Невъзможно е да помисли за нещо, което усеща, че е различно от това, което усеща, и да вземе усещаното за нещо от работите, които не усеща, както и неусещаното за нещо от работите, които усеща. Още по-невъзможно от всичко това, ако можем да си го представим, е на свой ред онова, което човек знае, усеща и за което разполага със знак в усещането си, да помисли за нещо различно от работите, които знае, усеща и за които на свой ред разполага със знак в усещането си. Невъзможно е също, което знае, усеща и за което има правилен спомен, да смеси с това, което знае, и още да смеси, което знае и усеща при същите условия, с онова, което само усеща, и на свой ред това, което не знае, нито усеща — с друго, което не знае и не усеща, както и което не знае и не усеща, с друго, което не знае, и което не знае и усеща, с което не усеща. Във всички тези случаи е крайно невъзможно човек да прецени лъжливо. Ако изобщо е възможно някъде, ето в кои случаи остава вероятно да може.

Теетет: В кои случаи? Дано от тях да разбере нещо повече, защото в момента не успявам да те следя.

Сократ: Става дума за случаите, когато човек знае, но мисли, че това е нещо различно от работите, които знае и за които има усещане, или от работите, които не знае, но за които има усещане.

1 Или смесва това, което знае и за което има усещане, с друго, което знае и за което има усещане.

Теетет: Сега още по-малко разбирам, отколкото преди.

Сократ: Ето как ще повторя, а ти слушай. Аз познавам Теодор и помня в себе си какъв е и по същия начин Теетет. Нали понякога ви виждам, а понякога не и веднъж се допирам до вас, а друг път не и ви чувам или имам някакво друго усещане? Но понякога, без да имам някакво усещане за вас, не по-малко си спомням и продължавам да ви зная в себе си.

Теетет: Разбира се.

Сократ: Та от нещата, които искам да ти обясня, разбери най-напред това — човек може да няма усещане за онова, което знае, а може и да има.

Теетет: Вярно.

Сократ: Тогава често може да няма усещане и за онова, което не знае, а често може да има и само усещане, така ли?

Теетет: И това е така.

193 Сократ: Хайде, виж дали сега ще следим по-добре. Ако Сократ познава Теодор и Теетет, но в момента не вижда нито единия, нито другия, нито пък има някакво друго усещане, свързано с тях, той не би направил в себе си преценката, че Теетет е Теодор. Прав ли съм, или не?

Теетет: Да, прав си.

Сократ: Това впрочем беше първият от случаите, които изброих.

Теетет: Това беше.

Сократ: А вторият се състоеше в това, че познавайки само единия от вас, а нямайки усещане за нито един от двамата, аз на свой ред не бих помислил, че този, когото знам, е оня, когото не познавам.

Теетет: Правилно.

b Сократ: А третият, че не познавайки и нямайки усещане за нито един от двамата, аз не бих помислил, че този, когото познавам, е някой друг измежду ония, които не познавам. Приеми, че наново си чул поред всички останали случаи от преди малко, в които никога няма да направя лъжлива преценка за тебе и Теодор независимо дали ви познавам двамата заедно, или познавам единия, а другия не. И при усещанията положението е същото, ако следиш думите ми.

Теетет: Следя ги.

Сократ: Впрочем остава възможността да направя лъжлива преценка в случая, когато познавам с тебе и Теодор и имам като от пръстените ви вашите знаци върху онази восъчна табличка, но понеже съм ви виждал преди много време, и то за кратко, макар и да се старая да отнеса знака на всеки от вас към собствения му външен вид, за да стане разпознаването, аз не успявам в това и като човек,

който се обува наопаки, разменям местата и отнасям външния вид на единия към другия и което се случва с образа ни, когато се гледаме в огледало, дясната му страна се оказва наляво, същото става с мене и постъпвам погрешно. Тогава именно се случва човек да достига до едно наместо до друго мнение и да преценява лъжливо.

Теетет: Изглежда, е така, Сократе. Удивително звучат думите ти за премеждията на мнението.

Сократ: Впрочем добавя се и случаят, когато, познавайки двамата ви, за единия, освен че го познавам, имам и усещане, а за другия нямам. Познаването на втория не става в съответствие с усещането. Казах го по същия начин в предишното изброяване, но тогава ти не ме разбра.

Теетет: Не, не разбрах.

e Сократ: Точно това исках да кажа, че ако човек познава одного и има усещане за него и ако познаването му става в съответствие с усещане, той никога не ще сметне за него, че е някой друг измежду тези, които познава, за които има усещане и чието познаване става в съответствие с усещането му за тях. Така ли беше?

Теетет: Да.

194 Сократ: Остава горе-долу само случаят, за който казахме току-що. Според нас при него лъжливият възглед се поражда, когато човек познава, вижда или има някакво друго усещане за двама души, но знаците за двамата с него не са в съответствие с усещането за всеки, а също като негоден стрелец той пуска стрелата, но се разминава с целта и не улучва. Именно това хората са нарекли лъжливо попадение.

Теетет: Изглежда.

b Сократ: А когато за единия от знаците е налице усещане, а за другия не и знакът на онова, усещането за което отсъства, се приспособява към присъстващото усещане, в този случай мисълта непременно се лъже. И с една дума за това, което човек не знае, нито е усещал никога, както изглежда, той не може нито да се излъже, нито да има лъжливо мнение, ако има нещо вярно в това, което казваме. Но за онова, което знаем и усещаме,

за него се въртят и забъркват нашите мнения и могат да бъдат истинни и лъжливи — истинно, когато точно и направо събира с едно нещо неговите отпечатъци и знаци, а лъжливо, когато прави това накриво и косо.

Теетет: Това е прекрасно казано, Сократе!

Сократ: Впрочем, като чуеш следното, ще кажеш, че е още по-прекрасно. Защото е прекрасно да преценяваш вярно, а грозно да се лъжеш.

Теетет: А как иначе?

Сократ: Та ето откъде казват, че става това. Когато възсъкът на нечия душа е много дълбок, податлив и добре размекнат, преминаващото през усещанията и отпечатващото се в това „сърце“⁶¹ на душата, което Омир е казал, загатвайки за неговата прилика с восъка, оставя чисти, достатъчно дълбоки и трайни знаци, а хората с такива души, първо, усвояват лесно, второ, са паметливи и поради това не разменят знаците от различните усещания, а си съставят истинни мнения. Тъй като знаците са ясни и разположени свободно, подобни люде бързо ги разпределят и отнасят всеки към неговия оригинален печат, за който именно казват, че е с битие. Точно тези хора са наричани мъдрени. Не смяташ ли, че е така?

Теетет: Абсолютно така е.

Сократ: А когато нечие сърце е „космато“⁶², което всъщност премъдрият поет е възхвалил, или когато е омърсено и от нечист восък, прекалено влажно или твърдо, людете с влажно сърце усвояват бързо, но лесно забравят, а людете с твърдо — обратно. Тези с космати, груби и каменни сърца, примесени било със земя, било с тор, получават неясни първоначални отпечатъци. Неясни са и на людете с твърди сърца, тъй като им липсва дълбочина. Неясни са и на людете с влажни сърца, защото скоро се замъгляват от постоянното разтичане. Ако към всичко това се добави и наблъскването на впечатленията едно в друго поради липса на място, в случай че нечия душичка е малка, отпечатъците ще бъдат още по-неясни. Та така става с всички хора, които преценяват лъжливо. Когато гледат, слушат или обмислят нещо, те не могат да отнесат веднага

впечатлението към неговия оригинален печат, правят го бавно и като отнасят не към това, което трябва, в повечето случаи виждат, чуват и обмислят погрешно. На свой ред казват за тях, че се заблуждават относно съществуващото и че са невежи.

Теетет: Никой не би могъл да е по-прав, Сократе.

Сократ: Да кажем ли тогава, че в нас има лъжливи мнения?

Теетет: Съвсем твърдо.

Сократ: Всъщност и истинни?

Теетет: И истинни?

Сократ: Значи да смятаме вече, че добре сме приели и че е напълно сигурно съществуването на тези два вида мнения, така ли?

Теетет: Напълно сигурно.

Сократ: Но действително се опасявам, че е нещо страшно неприятно един мъж да бъде бърборко.

Теетет: Ама защо? Защо го казваш?

Сократ: Защото ме дразнят, нека си го кажа, моята несхватливост и празнодумие. С какво друго име може да се нарече това състояние, когато човек не е в състояние да се убеди в аргументите, които обсъжда, и също ги размъква нагоре-надолу, а ако се залови за някой, не може да се откъсне от него?

Теетет: Но ти от какво именно се дразниш?

Сократ: Не само се дразня, но и се боя, че ако някой ме запита: „Сократе, ти всъщност откри какво е лъжлив възглед, че той не възниква в отношението на усещанията помежду им, нито в отношението на мислите, но при връзката на усещането с мисълта, така ли?“, аз, предполагам, ще отговоря самодоволно, все едно че ние с тебе сме открили нещо хубаво.

Теетет: Според мене, Сократе, изложеното току-що не е грозно.

Сократ: „Следователно твърдиш, ще продължи, че човека, за когото само мислим, но не виждаме, не можем никога да вземем за кон, който на свой ред нито виждаме, нито допираме, и за който само мислим, без да имаме за него никакво

друго усещане, така ли?“ Предполагам, ще отговоря, че това искам да кажа.

Теетет: И правилно ще отговориш.

е Сократ: „Ами числото единадесет, ще продължи той, за което само мислим, дали като изхождаме от този аргумент, не можем да го вземем за дванадесет, за което също само мислим?“ Та хайде, ти отговори!

Теетет: Добре, ще отговоря, че човек може да помисли единадесет за дванадесет, когато гледа или се допира до нещо. Но за неща, които са в мисълта му, той не би могъл да има такава преценка.

196 Сократ: А мислиш ли, че някой може да реши да разгледа в себе си числата 5 и 7 — имам предвид не 5 или 7 човека, нито нещо друго конкретно, но самите числа 5 и 7, за които казваме, че са отпечатани върху восъка на душата като оригинални знаци за припомняне и че за тях човек не може да направи лъжлива преценка, та ако някой реши да разгледа тези числа, като се запита и си каже колко правят, дали един ще реши и ще каже 11, а друг 12, или всички ще решат и ще кажат, че те правят 12?

б Теетет: Не, кълна се в Зевс! Мнозина ще кажат и 11. Колкото за по-голямо число става дума, толкова повече се бърка. Защото аз мисля, че ти имаш предвид всяко число.

Сократ: Правилно смяташ. И обърни внимание, че в този случай става именно това — човек взема оригиналния восъчен отпечатък на 12 за 11.

Теетет: Изглежда.

Сократ: Тогава не се ли връщаме към нашите първи аргументи? Защото човекът, комуто се случва това, смята, че което знае, е различно от онова, което знае. А казахме, че подобно нещо е невъзможно и именно поради това, за да не трябва един и същ човек да знае и да не знае едновременно едни и същи неща, се принудихме да твърдим, че не съществува лъжливо мнение.

Теетет: Напълно вярно.

Сократ: Тогава трябва да заявим, че достигането до лъжливо мнение се дължи на нещо друго, а не на разминаването на мисълта с усещането.

Щането. Защото, ако беше така, ние не бихме се лъгали никога в самите си мисли. А сега излиза, че или не съществува лъжливо мнение, или човек може да не знае това, което знае. Ти кое от двете избираш?

Теетет: Предлагаш ми труден избор, Сократе.

д Сократ: Да, обаче има опасност нашата теза да не допусне нито едното, нито другото. И все пак човек трябва да е готов на всичко. Какво пък, ако се наемем да не се срамуваме?

Теетет: Как да се наемем?

Сократ: Като се решим да кажем какво представлява това да знаеш.

Теетет: И какво безсрамно има в това?

Сократ: Изглежда не съобразяваш, че поначало целият ни разговор тръгна като едно търсене на знанието, какво представлява то за нас незнаещите.

Теетет: Съобразявам, разбира се.

е Сократ: Та не смяташ ли за безсрамно, без да знаем какво е знание, да заявяваме какво представлява знанието? Но всъщност, Теетете, ние от много време сме затънали до гуша в този нечист начин на разговоряне. Безброй пъти сме казвали „познаваме“ и „не познаваме“, „знаем“ и „не знаем“, разбирайки се някак помежду си, независимо че същевременно още не знаем какво е знание. Ако искаш, и сега в момента пак употребяваме думите „не зная“ и „разбирам“, все едно, че е редно да ги употребяваме, независимо че сме лишени от знание.

Теетет: Добре, Сократе, но по какъв начин ще разговоряш, ако се въздържа от тяхната употреба?

197 Сократ: По никакъв, след като съм този, който съм, освен ако не бях специалист в изкуството да се спори. Ако сега присъствуваше такъв човек, щеше да ни каже да се въздержаме от употребата на тези думи и строго щеше да ни смъмри за това, което казвам. Но понеже сме обикновени хора, искаш ли да се осмеля и да кажа какво е това да знаеш? Защото за мене е очевидно, че ще се доберем до нещо.

Теетет: Кълна се в Зевс, осмели се тогава! Имаш голямо извинение, че няма да се въздържиш от употребата на тези думи.

Сократ: Та ти чувал ли си как определят сега знаенето?

Теетет: Сигурно, само че в момента не ми идва наум.

Сократ: Казват, че то е един вид притежаване на знание.

Теетет: Вярно.

Сократ: Нека впрочем да променим малко израза и да кажем „придобиване на знание“.

Теетет: Е, та по какво според тебе второто се различава от първото?

Сократ: Може би по нищо. Но провери заедно с мене това, което решиш, че ти казвам.

Теетет: Стига само да мога.

Сократ: На мене впрочем не ми изглежда едно и също това да си придобил и да имаш. Примерно, ако човек си купи горна дреха и макар че разполага с нея, не я носи, ние не бихме казали, че той я има, но че се е сдобил с нея.

Теетет: Правилно.

Сократ: Виж тогава дали е възможно по същия начин човек да се е сдобил със знание, но да го няма и също като за наловилия диви птици, гълъби и друго, който си е направил у дома гълъбарник и ги отглежда, бихме могли да кажем в някакъв смисъл, че винаги ги е имал, понеже се е сдобил с тях, нали?

Теетет: Да.

Сократ: Но в друг смисъл можем да кажем, че той не разполага с никоя птица, но че е налице за него отнасящата се до тях възможност, след като ги е наловил и е направил да му бъдат под ръка в собствения му двор, да вземе и подържи, когато поиска, която пожелае, и пак да я пусне и да може да прави това колкото пъти реши.

Теетет: Така е.

Сократ: Всъщност както по-напред изработихме в човешките души не знам каква фигура от восък, нека сега да направим във всяка душа по един гълъбарник с най-разнообразни птици в не-

го — едни от тях на ято, отделно от останалите, други по няколко, трети поединично наред всички, където се случи, да кацнат⁶³.

Теетет: Да кажем, че сме го направили. А после какво?

Сократ: Докато сме деца, редно е да кажем, че тази клетка е празна, като наместо птиците мислим за знания. А придобие ли човек някакво знание и затвори ли го в ограденото място, редно е да кажем, че е открил или усвоил работата, за която е това знание, и че в това се изразява знаенето.

Теетет: Нека да бъде така.

198 Сократ: Помисли тогава наново с какви имена трябва да наречем знанието, което човек пожелае да залови, да подържи в ръка и пак да пусне — дали със същите, които му е дал, когато го е придобил, или с други. Оттук ще разбереш ясно какво искам да кажа. Смяташ ли, че аритметиката е изкуство?

Теетет: Да.

Сократ: Предположи тогава, че тя е ловитба на знанията, отнасящи се до всички прояви на четното и нечетното.

Теетет: Предполагам.

Сократ: Според мене впрочем чрез това изкуство човек лично държи в подчинение знанията за числата и когато иска, може да ги предаде на друг.

Теетет: Да.

Сократ: И казваме, че предаващият обучава, а приемащият учи, както и че придобилият и имащ в гълъбарника, за който стана дума, знае.

Теетет: Точно така.

Сократ: Хайде тогава насочи вече вниманието си към следващото! Нали, ако човек е завършен аритметик, знае всички числа? Защото в душата му са налице знанията за всички числа.

Теетет: Е и какво?

Сократ: Тогава дали подобен човек би могъл да преброи тези числа било сам в себе си, било в нещо от външните неща, които имат брой?

Теетет: Как да не може?

Сократ: Но ние ще определим, че броенето не е нещо различно от това да определим колко е числото в някакъв случай.

Теетет: Така е.

Сократ: Значи излиза, че човек се заема да преценява като незнаещ това, което знае, числото, за което ние приехме, че му е известно изцяло. Сигурно ти се случва да чуваш подобни оспорвания⁶¹.

Теетет: На мене, да.

d Сократ: Следователно, като правим сравнение с лова и придобиването на гълъби, ще кажем, че в този лов има два етапа — първият е до придобиването и заради придобиването, а вторият е за вече придобилия, който улавя и държи в ръка каквото е уловил отдавна. Така и човекът, който отдавна е уловил и има с пределени знания, може наново да ги изучи, като се заеме пак и задържи знанието на всяко нещо, което е придобил отдавна, но което междувременно не му е било в мисълта, нали?

Теетет: Вярно.

e Сократ: Това именно попитах преди малко — какви имена е редно да употребяваме в случаите, когато аритметикът се кани да брой или граматикът да чете нещо. Дали в подобни случаи те знаят и наново се канят да научат от себе си това, което знаят?

Теетет: Да, но е абсурдно, Сократе.

Сократ: Добре, но да кажем ли, че те ще броят и четат това, което не знаят, след като сме признали, че единият знае всички числа, а другият всички букви?

199 Теетет: Да, ама и това е безсмислено.

Сократ: Тогава искаш ли да кажем, че никак не ни интересуват имената, нито накъде харесва някому да дърпа „знаенето“ и „научаването“, след като сме определили, че да сме придобили знание е едно, а да имаме друго? Затова според нас е невъзможно човек да не е придобил това, което е придобил, така че никога не се случва някой да не знае това, което знае. Възможно е обаче да стигне до лъжливо мнение по този въ-

прос. Защото човек може да няма знание за нещо и наместо за него да достигне до знание за друго, когато, тръгнал на лов за някакво знание, по грешка улавя едно наместо друго от летящите знания. Значи тогава той мисли, че 11 е 12, смесвайки своето вътрешно знание за числото 11 с това за 12 и улавяйки един вид див гълъб наместо питомен.

Теетет: Това има смисъл.

Сократ: Но когато улови това, което се заеме да улови, дали тогава човек не се лъже и не преценява правилно? Дали именно така не възникват истинното и лъжливото мнение и нищо от това, което ни дразнеше в преходното разсъждение, вече не се изпречва на пътя ни? И тъй може би ще се согласиш с мене. Или как ще постъпиш?

Теетет: Ще се съглася.

Сократ: Отървахме се впрочем от положението човек да не знае това, което знае. Защото още никъде не се е случвало някой да не е придобил това, което е придобил, независимо дали се заблуждава за нещо, или не се заблуждава. Но ми се струва, че пред очите ми се върти по-страшно положение.

Теетет: Какво положение?

Сократ: Когато лъжливото мнение ще се породи от подмяната на едно знание с друго.

Теетет: Как именно?

d Сократ: Най-напред, когато някой има знание за нещо, но не знае тъкмо него не поради незнание, а поради своето знание, после, когато смята това за друго, а другото за това. Не е ли крайно абсурдно при наличието на знание душата да не разпознава нищо и за всичко да е незнаеща? Ако следваме този аргумент, нищо не пречи да твърдим, че и наличното незнание може да способствува човек да познае нещо и наличната слепота — да види, щом като знанието ще доведе някого до незнаене.

e Теетет: Навярно, Сократе, не постъпихме хубаво, като поставихме птици само за знанията. Трябваше да поставим да летят заедно с тях в ду-

шата и незнания и като улавя ту знания, ту незнания, ловуващият да си съставя за едно и също нещо лъжливо мнение при незнание и истинно при знание.

Сократ: Не е лесно, Теетете, все пак да не получиш похвала. Но пак прецени това, което рече. Нека да е така, както казваш. Който именно улови незнание, казваш ти, ще си състави лъжливо мнение, нали?

Теетет: Да.

Сократ: Да, но естествено поне няма да смята, че преценява лъжливо.

Теетет: Как така?

Сократ: Напротив — ще смята, че е истинно, и ще се държи като знаещ по въпроса, в който се е излъгал.

Теетет: Ами да.

Сократ: Ще си мисли значи, че е уловил и има знание, а не незнание.

Теетет: Явно.

Сократ: И така направихме голяма обиколка и отново сме в безизходицата от началото. Защото онзи наш изобличител ще се разсмее и ще каже: „Отлични мои, дали ако човек разполага и с едното, и с другото — и със знанието, и с незнанието, може да вземе едното, което знае, за другото, което знае? Или ако знае едното, а другото не, може да вземе това, което знае, за онова, което не знае? Или да сметне това, което не знае, за онова, което знае? Или вие отново ще ми кажете, че на свой ред съществуват знания за знанията и незнанията, с които, като се сдобие, човек ги затваря в някакви други смешни гълъбарници или въсъчни измислици и додето ги притежава и са му подръка в душата, знае? Така несъмнено вие сте принудени, обикаляйки безброй пъти, да стигнете все до същото, без да постигате нищо повече.“ Какво ще отговорим на това, Теетете?

Теетет: Ама аз, Сократе, кълна се в Зевс, не мога да кажа какво е нужно.

Сократ: Дали тези думи не ни упрекат, чедо, и дали не ни показват, че неправилно търсим лъжливото мнение преди знанието и неправилно сме

д изоставили него? А е невъзможно човек да разбере какво е лъжливо мнение, преди да схване достатъчно какво представлява знанието.

Теетет: В този момент, Сократе, е необходимо да смятаме, както ти казваш.

Сократ: Тогава някой ще каже ли пак отначало какво е знание? Защото сигурно няма да се откажем все пак да го определим по някакъв начин.

Теетет: Ни най-малко, стига само ти да не се откажеш.

Сократ: Хайде, кажи тогава с кой отговор бихме си противоречели най-малко.

е Теетет: С това, което се опитахме да кажем при предишното разсъждение. Защото не ми идва нищо друго наум.

Сократ: Какво с това?

Теетет: Това, че истинното мнение е знание. Сигурно да си съставяш истинно мнение значи да не грешниш, а и всичко, което се поражда от него, е красиво и добро.

Сократ: Превеждащият през река, Теетете, казва, че тя ще покаже. Ако изследваме това пътем, то може би ще ни се изпречи и само ще ни открие каквото търсим. Но ако стоим на едно място, явно нищо няма да стане.

Теетет: Прав си. Да вървим тогава и да гледаме!

Сократ: За това впрочем не е нужно дълго разглеждане, защото цяло едно изкуство ти разкрива, че не е знание.

Теетет: Как го разкрива и кое е то?

Сократ: Това на най-големите мъдрци, които хората наричат ретори и съдебни оратори. Те убеждават посредством своето изкуство не като учат на нещо, а като карат хората да имат това мнение, което те желаят. Или ти ги смяташ за толкова способни учители, што да могат за малкото вода на водния часовник⁶⁵ да изяснят добре на тези, които не са присъствували, истината за случилата се кражба на пари или някакво друго насилие?

Теетет: Съвсем не смятам така, но че ги убеждават, смятам.

Сократ: А не смяташ ли, че да убедиш някого значи да го накараш да си състави мнение?

Теетет: Ами да.

Сократ: Следователно, когато съдните се убеждат справедливо за неща, които човек може да знае единствено, ако види, а не иначе, преценявайки в случая тия работи със слушане и достигайки до правилно мнение, те биват убедени правилно и отсъждат добре, но преценяват без знание, така ли?

Теетет: Точно така.

Сократ: Но, мили мой, ако истинното мнение в съдилището и знанието бяха тъждествени, не би било възможно способният съдия да достигне до правилно мнение без знание. Сега излиза, че те двете са нещо различно.

*Знанието е истинно
мнение с обяснение
на смисъла*

Теетет: Сега ми идва наум, Сократе, това, което чух от един човек. Бях го забравил. Той каза, че знанието е истинно мнение с обяснение на смисъла⁶⁶, докато мнението без обяснение оставало извън знанието; не можело да се знае това, което нямало обяснение, а това, което имало, можело — така се изрази той дословно.

Сократ: Наистина хубаво го казваш. Но кажи тогава как различаваш това, което може да се знае и което не може. Дали ти и аз сме чули едно и също нещо?

Теетет: Добре, но не знам дали ще открия. Мисля обаче, че ще мога да следя, ако говори друг.

Сократ: Чуй тогава моя сън наместо твоя. Защото на мене също ми се струваше, че чувам от едни хора, че, така да се каже, основните елементи, от които се състоим ние и останалите неща, не се поддават на обяснение. Всеки един можел да се назове сам по себе си, но нищо друго не било възможно да се каже за него в добавка, нито че съществува, нито че не съществува. Защото това би означавало вече да му се добавя битие или не битие. А не трябвало да се добавя нищо, ако човек говорел единствено за този елемент. Впрочем не

трябвало да се добавя нито „самия“, нито „онзи“, нито „всеки“, нито „единствено“, нито „този“, нито ред други определения. Защото тези определения били блуждаещи и се отнасяли към всичко като нещо, различно от онова, към което се добавяли. А ако било възможно да се говори за подобен елемент и той имал свой собствен смисъл, трябвало да се говори без намесата на всичко останало. При това положение било невъзможно: да се обясни с думи което и да е от първоначалата — те можели единствено да се нарекат и да имат само име. Докато съставените от първоначалата неща по същия начин, както са сплетени от елементи, така и сплитането на имената им представлявало обяснение — същността на обяснението била в сплитането на имена. По този начин именно основните елементи се оказват лишени от смисъл и непознаваеми, но можещи да се усетят, докато слоговете⁶⁷ били познаваеми, обясними и допускащи да се преценят с истинно мнение. Та когато някой достигнал до истинно мнение за нещо без обяснение на неговия смисъл, душата му владеела истината за това нещо, но без да имала познание. Защото човек, който не бил в състояние да даде или да възприеме обяснението на смисъла на едно нещо, нямал знание за него. В случай че се сдобил с подобно обяснение, той ставал знаещ за всичко това и достигал до пълното знание. Ти това ли си чул насън или нещо друго?

Теетет: Точно това, разбира се.

Сократ: Приемаш ли тогава това положение, че знанието е истинно мнение с обяснение на смисъла?

Теетет: Напълно.

Сократ: Дали, Теетете, успяхме сега в този ден да достигнем по този начин до отговора, който от древно време толкова мъдри мъже са търсили и са остарявали, преди да открият?

Теетет: Поне според мене, Сократе, това, което изрекохме току-що, звучи прекрасно.

Сократ: И вероятно нещата стоят така. Защото кое знание би било възможно без правилно мнение

ние и обяснение на неговия смисъл? Едно нещо от казаното обаче не ми харесва.

Теетет: Кое именно?

Сократ: Точно това, което смятаме, че звучи най-елегантно — че елементите са непознаваеми, а родът на слоговете — познаваем.

Теетет: Е, не е ли правилно?

Сократ: Несъмнено трябва да разберем. Защото като един вид заложници за тезата ние имаме примери, с които си послужи казалият всичко това.

Теетет: Кои примери?

Сократ: Елементите, наречени букви, и сричките⁶⁸. Или ти смяташ, че реклият това, за което говорим, е имал нещо друго предвид?

Теетет: Не, това е имал предвид.

203 Сократ: Нека тогава да се върнем към тях и да ги подложим на проверка или по-скоро самите себе си. Да видим дали така или не така сме научили буквите. Хайде първо да отговорим на въпроса, дали сричките имат смисъл, а буквите са лишени от смисъл.

Теетет: Сигурно.

Сократ: Точно така ми изглежда и на мене. Примерно, ако някой запита за първата сричка на името Сократ ето така: „Кажни, Теетете, какво е „Со“?, какво ще отговориш?

Теетет: Че е „с“ и „о“.

Сократ: Значи това обяснение даваш на смисъла на сричката, така ли?

Теетет: Аз, да.

b Сократ: Хайде тогава, дай такова обяснение и на смисъла на „с“.

Теетет: А как да нарече човек елементите на една буква? Защото всъщност, Сократе, „с“ е и беззвучна, само някакъв шум, все едно че езикът свисти. Докато на свой ред „б“ не е нито звук, нито шум и така е с повечето букви. Тъй че съвсем правилно се казва, че те са лишени от смисъл. И най-ясните от тях имат само звук, но не и някакъв смисъл.

Сократ: Значи това, друже, ние вече сме установили във връзка със знанието.

Теетет: Очевидно.

c Сократ: Добре, ама дали сме доказали пра-

вилно, че не буквата, а сричката е познаваема?

Теетет: Вероятно.

Сократ: Хайде тогава да видим дали казваме, че двата елемента заедно образуват сричката и всички, ако те са повече от два, или от тяхното свързване се получава една идея.

Теетет: На мене ми се струва, че всички елементи заедно.

Сократ: Прецени впрочем с помощта на двете букви „с“ и „о“. Двете образуват първата сричка на моето име. Запознаващият се с нея дали се запознава с двете букви?

d Теетет: Ами да.

Сократ: Значи познава „с“-то и „о“-то.

Теетет: Да.

Сократ: Значи не знае и двете и без да знае нито едната, нито другата, познава двете заедно, така ли?

Теетет: Да, но е странно и абсурдно, Сократе.

Сократ: Да, но ако е необходимо човек да знае всяка от двете, за да разбере двете заедно, крайно необходимо е, когато човек се каани да разбере една сричка, предварително да разбира съставлящите я букви. Така нашата хубава теза ни убегна и потъна в земята.

e Теетет: И то съвсем изведнъж.

Сократ: Защото не я пазим добре. Трябваше навярно да определим сричката не като букви, а като един определен вид, получаващ се от тях, имащ една своя идея и различен от буквите.

Теетет: Разбира се. Навярно би било по-скоро така, отколкото иначе.

Сократ: Нека да гледаме добре и да не предаваме така немъжествено една толкова благородна и възвишена теза!

Теетет: Не, разбира се.

204 Сократ: И тъй нека бъде така, както сега твърдим — слогът да се получава като една идея от взаимната връзка на елементите, както и при буквите, така и при всички други случаи.

Теетет: Точно така.

Сократ: Тогава той не трябва да има части.

Теетет: Защо?

4900 8
4A511

Сократ: Защото цялото на това, което има части, по необходимост е равно на съвкупността на частите. Нали смяташ, че цялото се образува от частите като един вид, различен от всички части⁶⁹?

Теетет: Да, поне аз смятам.

Сократ: Но дали тогава наричаш сумата и цялото тъждествени, или всяко е различно от другото?

Теетет: Нямам ясен отговор, но понеже ме караш да отговарям усърдно, се излагам на риск и казвам, че всяко е различно.

Сократ: Усърдието ти е право, Теетете. Но трябва да видим дали и отговорът.

Теетет: Несъмнено трябва.

Сократ: Следователно цялото ще се различава от сумата според сегашната теза, така ли?

Теетет: Да.

Сократ: А съвкупността и сумата различават ли се по нещо? Примерно, когато кажем едно, две, три, четири, пет, шест и когато два пъти по три пъти по две или четири и две или три, две и едно, дали във всички тези случаи казваме едно и също или различни неща?

Теетет: Едно и също.

Сократ: Дали нещо друго, а не шест?

Теетет: Не друго.

Сократ: Значи при всеки израз сме говорили за сумата шест.

Теетет: Да.

Сократ: Нищо ли не казваме отново, като говорим за съвкупността?

Теетет: Непременно казваме нещо.

Сократ: И не нещо друго, а шест, нали?

Теетет: Не нещо друго.

Сократ: Значи поне за нещата, изразявани с числа, това, което наричаме сума и съвкупност, са тъждествени, така ли?

Теетет: Очевидно.

Сократ: Нека тогава да представим тези работи по следния начин. Числото, изразяващо плетъра, и плетърът са тъждествени, нали?

Теетет: Да.

Сократ: Същото се отнася и за стадия⁷⁰.

Теетет: Да.

Сократ: А също числото на войската и войската и с всички подобни неща е така, нали? Защото всяко число е равно на сумата от битието на всяко от тях.

Теетет: Да.

Сократ: Но дали числото на всички тези неща е нещо друго, а не неговите части?

Теетет: Не, това е.

Сократ: Значи което има части, може да се каже, че се състои от частите си, така ли?

Теетет: Очевидно.

Сократ: Но вече е прието, че съвкупността е сумата на частите, щом като всяко число ще бъде сума.

Теетет: Така е.

Сократ: Значи цялото се състои от части. Защото, бидейки сума, то би било съвкупността от частите си.

Теетет: Изглежда, не се състои.

Сократ: Но частта може ли да бъде част от нещо друго, а не от цялото?

Теетет: Може, от сумата.

205 Сократ: По мъжки се сражаваш, Теетете. Но сумата нали затова е сума, защото не ѝ липсва нищо.

Теетет: Така трябва да е.

Сократ: Но нали и цяло ще е също това, на което по никакъв начин не му липсва нищо? А на което му липсва, то не е нито цяло, нито сума, до колкото тя също е като цялото и се получава като него.

Теетет: Сега аз мисля, че цялото и сумата не се различават по нищо.

Сократ: Не казахме ли, че на това, което има части, цялото и сумата ще представляват съвкупността от всички части?

Теетет: Точно така.

Сократ: Впрочем не се ли върнахме пак към въпроса, с който се заехме преди малко? Щом като сричката не е равна на буквите, необходимо е те да не са нейни части или ако тя е тъждествена с тях, да бъде познаваема като тях.

Теетет: Така е.

Сократ: Нали за да не стане това, положихме, че тя е нещо различно от тях?

Теетет: Да.

Сократ: А щом като буквите не са части на сричката, можеш ли да посочиш нещо друго, което е част от сричката, без това да бъдат буквите?

Теетет: Изключено е. Защото, ако се съглася, че тя има някакви части, навярно ще е смешно да оставя буквите и да тръгна за други части.

Сократ: Значи според сегашната теза, Теетете, сричката безусловно би била една определена неделима идея.

Теетет: Изглежда.

Сократ: Тогава ти си спомняш, мили мой, че преди малко в предишното разсъждение ние, смятайки, че е добре казано, приехме, че смисълът на първоначалата, от които са съставени другите неща, не може да се обясни, тъй като всяко от тях било в себе си несъставено и за него човек не можел да каже правилно, добавяйки му нито „това“, нито „е“, понеже били чужди и различни неща, та поради тази причина първоначалата оставали без обяснение и непознаваеми. Спомняш си, нали?

Теетет: Спомням си.

Сократ: Тогава дали не поради друга, а поради тази причина това, което е с един вид, е и неделимо?

Теетет: Очевидно.

Сократ: Следователно сричката попада в същия вид, щом като няма части и представлява една идея, така ли?

Теетет: Точно така.

Сократ: Но ако е сума от букви и нещо цяло, а те са нейни части, по подобен начин ще бъдат познаваеми и обясними и сричките, и буквите, щом като очевидно сумата на частите е тъждествена на цялото.

Теетет: Съвсем сигурно.

Сократ. А ако става дума за едно и неделимо нещо, както сричката, така и буквата са нео-

бясними и непознаваеми. Защото една и съща причина ще доведе до подобен резултат.

Теетет: Не мога да кажа друго.

Сократ: Значи нека да не приемаме, ако някой твърди, че сричката е нещо познаваемо и обяснимо, а буквата — обратно.

Теетет: Да не приемаме, щом трябва да се подчиним на аргумента.

Сократ: Ами ако на свой ред някой твърди обратното, дали, осъзнавайки опита си в научаването на буквите, ти няма да приемеш по-скоро него?

Теетет: Какво?

Сократ: Че докато учиш буквите, ти нищо друго не правиш, ами се опитваш, като гледаш и слушаш, да разпознаваш всяка сама за себе си, за да не те обърка мястото им при говорене и писане.

Теетет: Напълно вярно е това, което казваш.

Сократ: Дали при един китарист човек не научава съвършено това именно да може да следи всеки звук и да установява от коя страна идва? Всеки би приел, че това именно са елементите на музиката.

Теетет: Това би приел.

Сократ: Ако трябва да направим заключение и за останалото по буквите и сричките, за които сами имаме опит, ще кажем, че що се отнася до съвършеното изучаване на всяко нещо, родът на елементите предлага по-ясно и основно познание от този на словете. И ако някой твърди, че слогът е познаваем, а елементът непознаваем, ще сметнем, че той нарочно или несъзнателно се шегува.

Теетет: Напълно.

Сократ: Добре, но за това точно могат да се открият и ред други доказателства, така ми се струва. Да не забравяме обаче онова, което решихме да видим посредством тия неща — защо именно се казва, че най-съвършеното знание се получава от свързването на истинно мнение с обяснение на смисъла.

Теетет: Значи трябва да видим.

Сократ: Хайде тогава да видим какво може да означава за нас „обяснение на смисъла“. Спо-

ред мене от трите възможни значения изразът има само едно.

Теетет: Кой именно?

① d Сократ: Първото би било да се разкрие собствената мисъл в устна реч посредством имена и глаголи, при което мнението се отразява в потока на устната реч като в огледало или водна повърхност. Или според тебе обяснението на смисъла не е нещо такова?

Теетет: За мене е такова. Несъмнено, когато човек го върши, казваме, че обяснява.

Сократ: Значи на свой ред всеки е в състояние да го прави по-бързо или по-бавно, да покаже какво смята за всяко нещо, стига да не е поначало глух или нем. При това положение ще излезе, че всички, които преценяват правилно нещо, разполагат и с обяснение на смисъла и така никъде повече правилното мнение не би се пораждало без знание.

Теетет: Вярно е.

Сократ: Но нека впрочем не осъждаме лесно, че не казва нищо този, който твърди, че това, което разглеждаме в момента, е знанието, защото навярно той е искал да каже не това, а че на въпроса, какво представлява едно нещо, на питащия може да се отговори посредством елементите на това нещо.

Теетет: Какво имаш предвид, Сократе?

Сократ: Това, което каза Хезиод за каруцата, че „трябват стотина дървени чарка за каруца“⁷¹. Тях аз не бих могъл да ги изброя, а мисля, че и ти не би могъл. Но ако ни запиташ какво представлява каруцата, ще сме доволни, ако можем да кажем — колела, оси, горна част, перила, ярем.

Теетет: Точно така.

Сократ: А може би той ще ни сметне за смешни хора, ако ни запита за твоето име и ние му отговорим сричка по сричка, преценявайки правилно и казвайки това, което казваме, като си мислим, d че сме добри познавачи на буквите и че разполагаме поради това със смисъла на името Теетет и можем да го обясним и че нищо не можем да обясним със знание, преди да преминем заедно с ис-

тинното мнение през неговите елементи, което впрочем беше казано в разсъждението преди това.

Теетет: Беше казано.

Сократ: Значи по същия начин можем да имаме правилно мнение и за каруцата. Но който е в състояние да представи разчленено нейната същност чрез ония сто части, той, като добави това, c добавя към истинното мнение обяснение на смисъла и постигайки цялото посредством елементите, става наместо правещ предположения опитен и знаещ същността на каруцата.

Теетет: Не смяташ ли, че обяснението е добро, Сократе?

Сократ: Ако ти смяташ, друже, и ако приемаш, че обяснението на смисъла на всяко нещо се изразява в изчерпателното излагане на елементите, но че излагането по слокове или по-още по-едри части води до безсмислие, кажи ми, че е това, за d да го подложим на преценка.

Теетет: Да, приемам го.

Сократ: Дали го приемаш, като смяташ, че един човек има значение за даден предмет, когато мисли, че едно и също нещо принадлежи ту на един и същ, ту на друг предмет или и когато е на мнение, че на един и същ предмет принадлежи ту едно, ту друго нещо?

Теетет: Кълна се в Зевс, аз не смятам.

Сократ: Забравил ли си тогава, че при началното усвояване на буквите и ти, и другите хора са вършили това?

Теетет: Това ли искаш да кажеш, че в една e и съща сричка човек взема една буква ту за една, ту за друга и поставя същата буква в сричката, където трябва, ту в друга?

Сократ: Това искам да кажа.

Теетет: Кълна се в Зевс, значи не съм забравил, а изобщо не смятам, че такива хора са знаещи.

Сократ: Ами когато при подобен случай някой решил да напише „Теетет“, смята, че е редно да напише „Те“ и го напише и на свой ред, наемайки se да напише „Теодор“, смята, че е редно да напише „Фе“ и го напише, ще кажем ли, че той знае първата сричка от вашите имена?

Теетет: Да, но преди малко приехме, че подобен човек е незнаещ.

Сократ: Тогава пречи ли нещо същият човек да се покаже такъв и при написването на втората, третата и четвъртата сричка?

Теетет: Нищо не пречи.

Сократ: А дали тогава, когато премине през буквите една по една и пише подред, той няма да напише „Теетет“ с правилно мнение за името?

б Теетет: Именно тогава.

Сократ: Дали няма да е още незнаещ, но преценяващ правилно, както твърдим?

Теетет: Да.

Сократ: И заедно с правилното мнение ще разполага с обяснение на смисъла. Защото е написал, преминавайки през буквите една по една, което всъщност приехме, че е обяснение на смисъла.

Теетет: Вярно.

Сократ: Значи има, друже, правилно мнение с обяснение на смисъла, което все още не е редно да наричаме знание.

Теетет: Изглежда.

Сократ: И тъй, изглежда, се обогатихме със сън, като сметнахме, че разполагаме с най-вярното обяснение на знанието. Или все още да не се упрекваме? Защото има вероятност човек да определи смисъла на обяснението не по този начин, а с останалия от трите начина, с един от които казахме, че ще определи т. нар. обяснение на смисъла онзи, който определя знанието като истинно мнение с обяснение на смисъла.

Теетет: Правилно напомни. Наистина остава още един. Първият начин беше мисълта, дадена като образ в звука, вторият — току-що казаното: пътят през елементите към цялото. А за третия начин какво ще кажеш?

3 Сократ: Това, което биха казали повечето хора — човек да може да назове определен признак, по който въпросният предмет се различава от всички други предмети.

Теетет: Можеш ли да ми обясниш, като дадеш пример с нещо?

д Сократ: Примерно, ако искаш, мисля, че можеш да приемеш за достатъчен признак на слънцето това, че е най-яркото светило измежду тези, които обикалят земята.

Теетет: Точно така.

Сократ: Схвани тогава какво е основанието на подобно изказване. Това именно имахме предвид преди малко, като казахме, че ако човек схваща онова, по което всяко нещо се различава, ще схване неговия смисъл, както казват някои. А додето се държиш о нещо общо, ще разполагаш със смисъла на онези неща, за които се отнася това общо.

е Теетет: Разбирам. И ми се струва прекрасно да наречем нещо такова „обяснението на смисъла“.

Сократ: Та който към правилното мнение за нещо съществуващо добави отличието му от останалите неща, той става знаещ за това, за което по-рано е правил предположения.

Теетет: Да, така твърдим ние.

Сократ: Но сега, Теетете, след като се приближих до казаното като до перспективно изображение, аз съвсем нищо не разбирам. Додето отстояше на по-голямо разстояние, ми се струваше, че има някакъв смисъл.

Теетет: Как така?

209 Сократ: Ще ти обясня, ако мога. Разполагайки с правилно мнение за тебе, ако добавя обяснение, те познавам, а ако не, имам само мнение за тебе.

Теетет: Да.

Сократ: А обяснение на смисъла беше тълкуването на твоето отличие.

Теетет: Така е.

Сократ: Значи, когато имам само мнение за тебе, не досягам в мисълта си никое от тези неща, по които ти се отличава от другите хора, така ли?

Теетет: Изглежда не.

Сократ: Но досягам впрочем някои от общите неща, с които ти разполагаш не по-малко от всеки друг.

б Теетет: Непременно.

Сократ: Хайде за бога, кажи тогава как си съставям мнение в този случай именно за тебе, а не за друг. Представи си, че си мисля за ето този Теетет, който е човек и има нос, очи, уста и така нататък всички членове един по един. Дали впрочем тази мисъл ще бъде причината да мисля по-скоро за Теетет, отколкото за Теодор или както се казва, за последния мизиец⁷²?

Теетет: Защо да бъде?

Сократ: Но ако впрочем мисля не само за този, който има нос и очи, но и за чипоносия и разногледия, дали отново ще си съставя мнение по-скоро за тебе, а не за мене или за хората с подобни носове и очи?

Теетет: Ни най-малко.

Сократ: Но за Теетет, мисля, ще се оформи у мене мнение едва когато този твой чип нос отложи и означа в мене някакъв паметен знак за своето различие от останалите чипи носове. И с другите твои особености положението е същото. Та и утре да те срещна, този знак ще ми припомни и ще стане причина да преценя правилно за тебе.

Теетет: Съвсем вярно.

Сократ: Значи и правилното мнение за всяко нещо ще се отнася до отличнето.

Теетет: Очевидно.

Сократ: Тогава какво още би добавило към правилното мнение обяснението на смисъла? Защото съвсем смешна става заръката, ако се заръчва човек да добавя към мнението си за нещо, по какво то се различава от останалите неща.

Теетет: Как?

Сократ: Кара ни да добавим правилно мнение, по какво се различават от останалите неща тези неща, за които имаме правилно мнение, по какво се различават. И така преобръщането при тази заповед на кривака, мандалото или на каквото впрочем се казва, не би имало смисъл и с повече е право можем да наречем това заръка на слепец. Защото именно на лишен от зрение отива да ни кара да вземем това, което имаме, за да разберем нещата, които преценяваме.

Теетет: Кажеш впрочем какво искаше да кажеш преди малко, като ме запита!

Сократ: Ако добавянето на обяснение на смисъла, чедо, води до познание, а не до преценка на отличнето, това би било най-сладкото нещо и най-прекрасното измежду обясненията, отнасящи се до знанието. Защото да познаем навярно значи да получим знание, нали?

Теетет: Да.

Сократ: Следователно, както изглежда, запитан какво е знание, човек ще отговори, че това е правилно мнение със знание за различнето. Защото според него в това би се изразявало добавянето на обяснение на смисъла. *↳ Теетет: Така изглежда.*

Сократ: ~~Теетет~~ И все пак е съвсем наивно да търсим какво е знание и да кажем, че е истинно мнение със знание било за различнето, било за каквото и да е. Значи, Теетете, знанието не може да бъде нито усещане, нито истинно мнение, нито обяснение на смисъла, добавено към истинното мнение.

Теетет: Изглежда, не може.

Сократ: Тогава, мили мой, дали сме все още обременени и дали изпит-

ваме родилни болки във връзка със знанието, или вече сме родили всичко?

Теетет: Кълна се в Зевс, с твоя помощ аз рекох много повече, отколкото носех в себе си.

Сократ: Тогава за всички тези изводи нашият акушерски занаят обявява, че са вятър работа и не заслужават да бъдат отгледани, така ли?

Теетет: Точно така, разбира се.

Сократ: Значи, ако се захванеш да заченеш повторно с друго, сегашната проверка ще е причина, в случай че станеш пълен с нещо по-ценно. А ако останеш празен, ще помогне да бъдеш по-малко тягостен за тези, с които общуваш, и по-благ, понеже, проявявайки разум, няма да смяташ, че знаеш каквото не знаеш. Само дотук се простират възможностите на моя занаят и за нищо повече, нито съм сведущ в това, което знаят и са знаели толкова велики и удивителни мъже. А това акушер-

ство майка ми и аз го получихме от бога — тя да изражда жените, а аз благородните красиви младежи. Сега трябва да се явя в царския портик във връзка с подаденото от Мелет обвинение срещу мене⁷³. А утре сутринта, Теодоре, нека пак да се срещнем тук.

смислено. Все пак, струва ми се, чрез смяната на падежа Платон наемква за онтологическата субординираност на битието по отношение на — свръхбитийното! — единно. При все това в тълкуването на този пасаж ние би трябвало да сме достатъчно предпазливи и да не забравяме внушението на автора, че тук става дума само за една „логическа игра“, поради което и словесните „знаци“ следва да се схващат само условно.

¹⁶ Понятието „изведнъж“ бележи мига на смислово-битийното разгръщане на единното към множествеността на иденте, душите и вещите, както и мига на синоптичното „свиване“ на многообразието в абсолютната, вътрешнонеразчленена пълнота на първоосновата. Много важно е да разберем, че тук не става дума за темпорално, а именно за онтологическо прехождане и в този смисъл „изведнъж“ не е равнозначно на „сега“ като точката на прехождане от минало към бъдеще именно във времето. Че този термин не може по принцип да обозначава някакъв темпорален сегмент, следва и от обстоятелството, че тук се описва битийно взаимодействие, докато времето — както показва „Тимей“ (37 с сл.) — възниква заедно със сетивния космос и поради това характеризира не битието, а света на ставането.

¹⁷ Определянето на сетивния свят като „различна от ейдоса природа“ е симптоматичен за Платоновия подход към двете сфери на съществуващото изобщо. В този подход акцентът пада в еднаква степен върху трансцендентността и иманентността на идеалния космос спрямо видимия свят, който не е нищо друго освен негова инобитийна модификация, негово „друго“, конститутивната граница на самия архетипичен битиен слой.

Теетет

Като се изключат „Държавата“ и „Законите“, „Теетет“ е най-пространният диалог на Платон. Отнася се към по-късните произведения на философа, създадени след „Пирът“, „Федър“ и „Държавата“. Проблематиката допуска да се заключи, че диалогът е свързан по време с „Парменид“ и „Софистът“ независимо от споровете дали „Теетет“ или „Парменид“ са първи в тази тройка. Разбира се, тематичните връзки не са сигурен аргумент, когато се определя хронологията на диалозите — „Теетет“ е апоретичен като ранните диалози на Платон. И все пак в диалога е налице известна опора за по-сигурно хронологизиране. В пролога е спомената една битка, която може да се отнесе към 369 г. пр. н. е. и от тази дата да се направи *terminus post quem* за времето на създаването или публикуването на „Теетет“. Този *terminus* се поддържа и от намек за т. нар. царски панегирици на Изократ (174d—175a), най-ранният от които „Евагор“ е създаден в 370 г. пр. н. е. И тъй написването или окончателното редактиране на диалога се поставя между 369 и 367 г. пр. н. е., т. е. преди второто пътуване на Платон до Сицилия. Според някои изследователи песимистичното настроение на диалога свидетелствувало за времето след това пътуване. Както и при другите диалози, хронологията в случая остава неуточнена не само защото липсват достатъчно

данни. Тяхната липса е, така да се каже, причинена от принципната липса на усещане за актуалност в епохата на атическата класика. Затова именно Платоновите диалози само донякъде могат да се наредят в линейна схема и само донякъде може да се улови по този път някакво развитие на възгледите на философа. Иначе всеки диалог се стреми да излезе извън актуалното време и да се държи не като част и етап, а като цялата възможна философия.

В своя коментар (Платон, Сочинения, т. 2, с. 550 сл.) А. Ф. Лосев определя „Теетет“ като критически диалог, в който Платон подлага на критика сенсуалистичните теории за познанието от миналото и своето време, като прави това аналитично с логически средства и за пръв път толкова последователно. Пред науката стои трудният въпрос, дали философът преценява нечия цялостна позиция. Според някои става дума за учението на Протагор, според други за Антистен, според трети на Аристип и киренайците. Заключениеята се основават на догадки, тъй като и в самия „Теетет“ позоваванията са малко — споменава се предимно Протагор. Не могат да се правят и сравнения, след като от съчиненията на изброените мислители са оцелели само фрагменти. Внимателното вчитане в диалога убеждава, че Платон не говори за сенсуализма на един определен философ, а свързва като обща тенденция философстването на мнозина. По всяка вероятност в „Теетет“ се експлицира и построява критически сенсуализмът на онова време. Прокараните връзки между софистите, Антистен и киренайците може би се правят тук за пръв път. Навярно в диалога са налице цитати и добри резюмета на чужди изложения — например „Защитата на Протагор“ (166a—168c). Вероятни са предположенията, че срещу „Истината“ на Протагор Платон използва еристически аргументи от едноименната книга на Антистен, докато други аргументи имат паралели у Демокрит, също критикувал Протагор. Намират се източниците и на сравняването на паметта с въсък — Демокрит и Хипократ. Различаването на познаваема сричка и непознаваема буква принадлежи сигурно на Антистен или на философ от Мегарската школа. Но, вижда се, в условията на не-свикналата с книгата все още устна култура на класиката източниците не се цитират, продължава да е важна не оригиналността на авторското изказване, а текстът и това, което се постига чрез него. Това не пречи „Теетет“ да съдържа дълбока и ярна картина на единския сенсуализъм до IV в. пр. н. е.

В постройката на диалога по оригинален начин са свързани два основни типа на конструиране на диалогичния разказ в зрелите произведения на Платон — по-честият: преразказване на действителен диалог от участник или посредник („Федон“, „Пирът“, „Парменид“), и по-редкият: прочитане със или без коментар на монологично слово („Менексен“, словото за любовта на Лизий във „Федър“). В „Теетет“ Евклид и Терпсион слушат записания от Евклид диалог между Сократ, Теодор и Теетет. Така по думите на Евклид (143b) слушателят нямало да се обърква от вметваните реплики на разказвача. С премахването на преразказа, на прехода от действителния диалог към по-късното му предаване на реални слушатели Платон сам сочи пътя на превръщането на живия диалог за определен малък кръг участници и слушатели в писана творба, която може да бъде четена от мнозина. Това е нещо по-

вече от оригинална постройка — става дума за колебание около формата на диалога, свидетелстващо за налагането на писаното и четенето от мнозина слово, за това, което наричаме книга.

Участниците в диалога пролог (142a—143c) са двама. *Евклид* е известният основател на Мегарската философска школа, ученик на Сократ, присъствувал според „Федон“ на неговата кончина в атинския затвор. След това трагично събитие именно Евклид поканва Сократовите ученици (включително и Платон) в Мегара, където те се спасяват от демократическата реакция след процеса. За събеседника на Евклид *Терпсион* не знаем нищо, освен че също е от Мегара и че също е присъствувал на Сократовата кончина. обстоятелствата на разговора звучат достоверно. Евклид и Терпсион се срещат в Мегара непосредствено след битката между атинско-спартанската коалиция и тиванската войска на Истоме в 369 г. пр. н. е., епизод от дългогодишната Коринтска война. Евклид попада на носения към Атина ранен и болен Теетет и това е поводът да стане дума за записания от Евклид разговор между Сократ, Теодор и Теетет. Терпсион желае да чуе записа и двамата се отправят към дома на Евклид.

Същинският диалог (143d—210d) протича непосредствено преди процеса срещу Сократ в 399 г. пр. н. е., трийсетина години преди беседата в пролога. Мястото е обичайно — атински гимназий. Това, както и началните обстоятелства — приближаването на Теетет и другарите му, а и началото на разговора като един вид проверка на душата на младежа напомнят за „Хармид“. Разликата е, че тук експозицията е по-кратка, а тонът по-аналитичен, което отговаря на възрастта на Сократ — в „Теетет“ той е вече старец. Двамата останали участници в беседата са действителни лица. *Теодор* от Кирена, връстник и приятел на Сократ, както и на Протагор, е известен математик, преподавал в родния си град. Изоставил абстрактната диалектика, както се казва и в „Теетет“, той се отдал изцяло на математиката. Източниците го свързват с питагорейската математика и изобщо с питагорейството. Смята се, че Платон го е посещавал в Кирена. За *Теетет*, който е атинянин според посоченото в диалога, наречен на негово име, се предполага, че по времето на беседата е на 16 години. Ученик на Теодор, той става известен математик. Преподава математика в Хераклея Понтийска, а според едно свидетелство също и в Академията на Платон. Приписва му се конструирането на петте правилни многоъгълника или поне на два от тях. Като се смята за един от бащите на теорията на ирационалните числа и на стереометрията, според някои съвременни предположения върху негови съчинения лягат десетата и тринадесетата книга на „Елементите“ на александрийския математик Евклид (IV—III в. пр. н. е.). Съществен в случая е направеният паралел между външния вид на Сократ и Теетет — и двамата чипоноси и грозновати. Така един вид се затгатва за бъдещото развитие на този Сократ в млада възраст. И може би неслучайно Теетет се различава от младежите красавци в ранните Платонов диалози — Хармид и Лизис, след като в диалога само се намеква за обичайната по-рано хомоеротика. В „Теетет“ този образ на философското педагогическо общуване е заменен с нов оригинален житейски образец — Сократовото диалектическо изкуство се представя като един вид акушерство, дава-

що живот на ценното в душата на младежа събеседник. Образът е набелязан отдавна („Държавата“, „Пирът“, „Федър“), но пълна разработка той получава тук (148e—151d). Така че „Теетет“ продължава зрелите диалози с намирането на съответен житейски образ за идеята, че философията е практически акт на пораздане на истинен смисъл от душата и за душата, която се формира — т. е. нещо активно, а не просто пасивно постигане на знание.

В съответствие с тази активност на философствването, за което беседата е естествена, а не условна форма, при цялата си определеност в случая темата на диалога остава все пак подвижна. В „Теетет“ се обсъжда проблемът за знанието. Но това става повод да се критикува сенсуалистичната гносеология и изобщо да се изследва определеността на едно понятие. Така че зад темата за знанието в „Теетет“ просветва като един вид скрита тема определеността. Напластяването на тема върху тема, характерно за Платоновото философстване, следва преди всичко от факта, че в диалозите не се философствуват с понятия, уговорени и откъснати от живата реч, а с думи, които, обсъждани като понятия, продължават да носят всекидневния си смисъл и пазят своята многозначност. Това назоваване на свой ред става причина да се пораздат в хода на разглеждането все нови и нови семантични проблеми. Платоновото философстване е жива игра със смисъла на една жива реч, обсъждане на нейните смислови възможности, ставащо не отвън, а отвътре — посредством същата реч. Този обсъждащ себе си език, субект и обект едновременно, като повдига живи семантични въпроси, дава на Платоновите диалози израза на нещо ставащо в момента. За съжаление преводът не може да предаде адекватно този израз, най-вече поради естественото отместване на многозначността, а оттук и на проблемите около обсъжданото в оригинала понятие. Така epistémē, което предаваме на български със „знание“, на старогръцки означава „наука“ повече, отколкото българското „знание“. Aisthesis, което изразихме с „усещане“, означава още „възприятие“ и дори „представа“. За превода на доха се спряхме предимно на „мнение“, за да отговорим на една традиция, но думата означава „преценка“ и също „възглед“. Но най-многолика и затова неузнаваема стана на български старогръцката дума lógos. В превода ѝ съответствуват — слово, дума, смисъл, теза, аргумент, обяснение, обяснение на смисъла и беседа. С известно преувеличение може да се каже, че както тягата към експлициране на смисъла на lógos поражда третия раздел на „Теетет“, така изобщо Платоновото творчество ни се представя като постоянно затихващо и подемано обсъждане на смисъла на думи. Това затихване и подемане е основата на разговарянето по същество в диалозите на Платон. На границата между едното и другото се развиват прекрасните интермедии, почивките, вклинявания на друг тип слово — често монологично, което служи като контрапункт на словото диалог. Този музикален похват е налице в „Теетет“ — дългата реплика на Сократ за акушерското изкуство, речта апология на Протагор, разговорът в дълги реплики за философа и оратора (172c—176b), кратката интермедия за Парменид (183c—184a).

И все пак контрапунктът тук не е така разгърнат както в „Пирът“ и „Федър“. „Теетет“ е методическо произведение, в което по-

нятията се определят аналитично. Формулите се следват или изоставят, липсват разгърнати митове, сравнението на човешката памет с гълъбарник (197b сл.) е ясно методическо средство. Един от изразите на аналитизма в този диалог е ясната линейна постройка. След експозицията на същинския диалог, която се занимава с портрета на Теетет, се повдига въпросът за знанието и неговото определяне. Един пример за несъизмеримите отсечки и пасажът за Сократовото акушерско изкуство завършват увода на диалога (143d—151a). Първата част (151e—187b) се занимава с първото определение, дадено от Теетет — знанието е усещане. Частта е сложна, но линейно устроена: с експозиция, в която се свързват тезата на Протагор „човекът е мярка на всички неща“, тезата на Хераклит, че всичко е в състояние на ставане, и тезата за пълната относителност на знанието; следва пространна критическа партия в четири акта, които отхвърлят формулираните тези и преди всичко определеността, че знанието е усещане. Втората част на диалога (187a—201c) се занимава с второто определение, дадено от Теетет — знанието е истинно мнение. Първият проблем е възможността за лъжливо мнение. На второ място с два основни примера за паметта — восъчен къс и гълъбарник, се доказва, че е възможно да има истинно мнение без знание, от което следва, че знанието не е истинно мнение. Третата част (201c—210b) се занимава с третото определение, дадено от Теетет — знанието е истинно мнение с обяснение на смисъла. В първата партия на частта се отхвърля аргумент вероятно на Антистен за отношението на елемент, цяло и смисъл, след което във втората партия се разглеждат едно след друго три значения на „обяснение на смисъла“ (lógos), за да се достигне до тавтологичното определение, че знанието е правилно мнение със знание, и до обявяването на апоретичния резултат на цялата беседа.

Несъразмерно голямата първа част на диалога (36 стр. в оригиналното ренесансово издание срещу 14 стр. на втората и 9 стр. на третата част) е дало повод на съвременни учени за хипотезата, че „Теетет“ е незавършен и че втората и третата част са по-късно добавена скица, останала неразработена. Срещу хипотезата се привежда фактът, че интермедията за философа и оратора е точно в средата на произведението, което явно свидетелствува за завършване, изпълнено от автора. В полза на тази теза се добавя, че дължината на частите се определя от проблематиката, както и че е редно да виеме диалозите такива, каквито са. Може да се добави и следното — в условията на онази култура, все още не-свикнала със затворения в книга текст за четене, завършването не е така задължителен акт, какъвто ще бъде в условията на по-късната книжна култура.

¹ Вж. коментара по-горе.

² *Ерин* — местност край Елевзин в Атика.

³ Това съчетание на качества у младия Теетет съвпада с портрета на философа, развит от Платон в „Държавата“ (504 c—d). Така Теетет не е само физическо, но и духовно превъплъщение на своя събеседник Сократ.

⁴ *Сунион* — в южната част на Атика, морски нос с останки от голям храм, вероятно на Посейдон.

- ⁵ Един вид музикална теория, в случая хармонията се смята и за математически предмет.
- ⁶ Става дума за детска игра, при която сбъркалият възсяда магаре.
- ⁷ Става дума за другар на Теетет, съименник на Сократ, който присъствува, без да взема участие в разговора, също и в „Софистът“ (срв. 218b), и е участник в „Държавникът“.
- ⁸ С „особен вид стойност“ предаваме стр. *dynamis*, което като математически термин има и значенията „квадрат“, „квадратен корен“ и „страна на квадрат“. Същата дума се използва и в началото на горния откъс за „четиригълник“ — 147d. Пасажът е много коментирани и между другото се използва от историците на математиката като опора за твърдението, че Теетет е един от бащите на теорията на ирационалните числа. Вж. и бел. 13 към „Държавникът“ в този том.
- ⁹ Богинята на лова *Артемид* има и функцията да помага при раждането, което я сближава с божеството, собствено грижещо се за това — Илтия.
- ¹⁰ Изглежда, става дума не за личното Сократово божество (т. нар. *δαίμόνιον*), тъй като то никога не подбужда, а само възсияра от действие философа — срв. по-долу в текста 151 а. По всяка вероятност това е бог Аполон — срв. „Федон“ 85b.
- ¹¹ *Аристид*, внук на пълководеца от времето на Гръко-персийските войни. В диалога „Лахет“ неговият баща Лизимах се съветва за възпитанието на този свой негоден син — срв. там 179a—180e.
- ¹² *Продик* от о. Кеос — известният софист, съвременник на Сократ, действащо лице в диалога „Протагор“ на Платон.
- ¹³ *Протагор* от Абдера (485—415 г. пр. н. е.) — прочутият софист, автор на загубените съчинения „Оборващи речи“, „Истина“ и „За боговете“, действащо лице в едноименния диалог на Платон.
- ¹⁴ Срв. същата формулировка на този сенсуалистичен възглед в диалога „Кратил“ — 386 а.
- ¹⁵ *Харити* — митологически персонажи, богини на прелестта и вечната младост, в които закълняването е обичайно.
- ¹⁶ *Парменид* от Елея в Южна Италия (VI—V в. пр. н. е.) от т. нар. елеатска философска школа. Вж. диалога „Парменид“ в този том.
- ¹⁷ *Хераклит* от Ефес (ок. 544—438 г. пр. н. е.) — своите възгледи за вечно движещата се и ставаща материя излага в изгубеното съчинение „За природата“, от което притежаваме фрагменти. Срв. излагането на тезата на Хераклит в диалога „Кратил“ — 402 b—c.
- ¹⁸ *Емпедокъл* от Акрагант в Сицилия (ок. 493—433 г. пр. н. е.) — поет и философ. Тук е споменат за пръв път у Платон във връзка с тезата за вечното ставане на материята.
- ¹⁹ *Епихарм* (540—450 г. пр. н. е.) — комедиограф, работил в Сицилия. От съчиненията му притежаваме само фрагменти. Не е ясно във връзка с какво го споменава Платон на това място.
- ²⁰ Омир, *Илиада*, XIV 201, 303.
- ²¹ Срв. Омир, *Илиада*, VIII 18 сл. В случая имаме пример за алегорическо философско тълкуване на митологически образ у Омир. Платон вероятно е заел това тълкуване от другинго.
- ²² Предава се смисълът на ст. 612 от трагедията „Иполит“ на Еврипид — думи на Иполит.
- ²³ Подобно разсъждение в духа на съвременната на Платон ери-

етика се открива и в диалога „Парменид“ — 154a — 155c, вж. в този том.

- ²⁴ Този, който твърди, е поетът Хезиод, *Теогония* 265 сл. В случая *Ирис*, богинята вестителка, става символ на философията — така се тълкува това място у неоплатонците. Името на нейния баща *Тавмант* може да се преведе като „Учудващият се“.
- ²⁵ Като казва „непосветен“, Платон прави сравнение с практиката на мистерията на неговото време и преди всичко на тези в Елевзин. Непосветените не се допускат до култовите действия. Срв. и 152c, и по-долу 156a в текста на този диалог.
- ²⁶ С „мит“ Платон иска да каже в случая две неща — че подобна теза е измислица и че тя се излага в поетическа форма. За измислица по-надолу в текста Платон употребява думата „сън“.
- ²⁷ На това място мисълта не е ясна. Един издател на текста говори за възможна лакуна.
- ²⁸ Сенсуалистичната теза и в този пункт следва вече изложеното в диалога „Кратил“ — срв. там 386 с.
- ²⁹ *Празникът на новороденото* — т. нар. Амфидромии. На петия ден от раждането на свободното дете жените, помагали при раждането, обикалят с детето в ръце около домашния олтар. Сократ прави алюзия за този празник, както по-надолу в текста за обичая, ако бащата сметне новороденото за незаконно, то да се подхвърля.
- ³⁰ В този пасаж се повтаря критиката на Протагоровата теза, вече направена в диалога „Евтидем“ — срв. там 287 а.
- ³¹ Според Тукидид, I 6, 5 първо в Спарта се утвърдил обичаят младежите да се състезават на палестрата голи.
- ³² Намеква се за съчинението на Протагор „За боговете“, чиято теза ни е известна — за боговете не може да се твърди нито че съществуват, нито че не съществуват, нито каква е природата им; много неща пречат да се узнае това: и трудността на въпроса, и краткостта на човешкия живот (цитат у Евсебий, *Праер. ev.* XIV, 3, 7).
- ³³ Вж. за понятието мит бел. 26 към този диалог.
- ³⁴ *Калий* е богат атинянин, харчил много пари по софистите. В неговия дом става беседата в диалога „Протагор“.
- ³⁵ И на други места в диалозите Платон сравнява софистите, специалисти в споренето, с лековъоръжените войници, т. нар. *пелтасти*, които на неговото време обикновено са чужденци наемници. Основанието за сравняването е двойно — като пелтастите софистите са бързоподвижни и са пришълци в Атина.
- ³⁶ В диалога „Протагор“ 336d за подобно отличавање на ораторската реч от диалога говори Сократ.
- ³⁷ *Скирон* — митологически персонаж, разбойник, който карал пътниците да му мият краката на скала край морето и ги блъскал в пропастта. Сравнявайки се със Скирон, Теодор иска да каже, че не може да премери силите си честно като младите борци и затова не му остава друго, щом като Сократ настоява, освен да постъпи като Скирон.
- ³⁸ *Антей* — митологически персонаж, великан, син на Посейдон и Гея, който предизвиквал всички чужденци да се бият с него и ги надвивал. Сам бил победен от Херакъл, който го откъснал от земята, давала му сила.
- ³⁹ Като оприличава софистите на *Херакъл* и *Тезей*, Сократ намекава за убийците на току-що споменатите в репликата на Теодор Скирон и Антей.

- ³⁹ „Да се натриеш с масло“ — тоест да направи като борците, които се натриват със зехтин, преди да излязат на палестрата.
- ⁴⁰ Намеква се за Омир, Одисея, XVI, 121.
- ⁴¹ Тъй като по времето на беседата (399 г. пр. н. е.) Протагор е покойник (вж. бел. 13), Сократ си представя явяването на неговата сянка, тъй както това става в атическата трагедия — срв. явяването на сянката на Дарий в „Перси“ на Есхил.
- ⁴² Сократ засяга една традиционна тема за полемика между философите и ораторите — за пригодността на философа и оратора. Вж. обвиненията срещу философа, отправени от Каликъл в диалога „Горгий“ (482c—486d), на които настоящият пасаж е своеобразен отговор.
- ⁴³ Става дума за т. нар. *клепсидра*, с която се определяло времето за говорене в съда.
- ⁴⁴ Сократ оприличава групата на философите на трагически или лирически хор, участниците в който декламират и танцуват пред публика. Същевременно малко по-долу в текста се подчертава, че изпълнението на подобен хор не зависи от преценката на жури, както е при хоровете, изпълняващи поезия.
- ⁴⁵ Фрагмент от недостигнало до нас произведение на Пиндар.
- ⁴⁶ *Талес* (VII—VI в. пр. н. е.) от Милет — философ и учен. В случая става дума за анекдот, приведен от Диоген Лаерций (I 34).
- ⁴⁷ *Плетър* — стгр. мярка за дължина и повърхност (ок. един декар).
- ⁴⁸ *Генеалози* — занимаващи се с генеалогия, с правене на родословия. Платон намеква за похвалните слова на оратора Изократ — вж. по-долу в текста 175 с.
- ⁴⁹ *Великият цар* — царят на Персия, в онази епоха синоним на могъщество и благосъстояние.
- ⁵⁰ В този пасаж Платон има предвид изложеното във „Федър“ учение за реинкарнацията и за постепенното очистиане и издигане на душата до извъннебесната реалност.
- ⁵¹ *Иония* в античността се нарича средната част от източното крайбрежие на Мала Азия. Най-големите градове на областта на онова време са Милет и Ефес, откъдето е родом Хераклит (вж. бел. 17 към този диалог).
- ⁵² В този пасаж Платон има предвид енигматичния образен стил на Хераклитовата проза, изпъстрена с кратки заплетени формулировки.
- ⁵³ Вж. бел. 20 към този диалог.
- ⁵⁴ Платон вероятно цитира неточно стих от Парменид. Изложените по-долу възгледи за неподвижното единно битие отговарят на това, което ни е известно от фрагментите на поемата на Парменид „За природата“.
- ⁵⁵ *Мелис* (V в. пр. н. е.) — ученик на Парменид, от елеатската философска школа.
- ⁵⁶ Вж. същото различаване на два вида движение в диалога „Парменид“ 138 b—c в този том.
- ⁵⁷ Срв. подобната формулировка в „Кратил“ 459 d.
- ⁵⁸ Платон цитира думи на Елена за Приам — Омир, Илиада, III, 172.
- ⁵⁹ Намеква се за дървения кон, послужил според легендата за превземането на Троя от гърците.
- ⁶⁰ *Мнемозина* според Хезиод (Теогония, 53—54) родила от Зевс

- Музите. Както се разбира от името ѝ (на стгр. означаващо „памет“), тя вероятно е персонификация на паметта.
- ⁶¹ В случая за „сърце“ Платон използва старинна, употребявана от Омир дума (*kéar*), която свързва със стгр. дума за въськ (*kerós*). Игротворнието не може да се предаде на български.
- ⁶² За „косматото сърце“ в смисъл на космати гърди, т. е. с идея за смелост и сърчатост Омир говори в „Илиада“ за много герои (срв. II 851 и XVI 554). В случая Платон променя Омировия смисъл и преходжа от значението „грубо“ към идеята „невъзприемчиво сърце“.
- ⁶³ По подобен начин като гълъбите в душата Платон разполага и идеите — срв. „Софист“ 253 с—е в този том.
- ⁶⁴ Става дума за характеристиките за софистите буквални оспорвания, каквито Платон привежда в диалога „Евтидем“ — срв. 276 е — 277b.
- ⁶⁵ Вж. бел. 43 в този диалог.
- ⁶⁶ На израза с „обяснение на смисъла“ в оригинала отговаря *metá lógu*. Превеждането на стгр. *lógos* с „обяснение на смисъла“ се налага от многозначността на думата. В случая в думата се свързват двете значения — „разгърнато представяне с думи“ и „смисъл“. Но на места в текста се появява отделно било първото, било второто значение — срв. 203 а.
- ⁶⁷ Употребявам за стгр. *syllabé* в случая „слог“, а не сричка, за да запазя многозначността на думата. Платон я употребява в двоен смисъл — в основния („сричка“) и в етимологичния („нещо съставено“), но по този начин преминава към примера за звуковете елементи и сричките — състав от звукове. За това помага и двузачността на стгр. *stoichéion*, което означава „буква“ и „елемент“.
- ⁶⁸ Като казва „буква“ (стгр. *grámma*), Платон разбира отделния звук, представен в буквата. Вж. в диалога „Кратил“ Платоновата теория за звука, сричката и смисъла.
- ⁶⁹ За отделянето на цялото вж. в този том „Парменид“ 157 е.
- ⁷⁰ *Стадий* е антична мярка за дължина — ок. 180 м.
- ⁷¹ Хезиод, Дела и дни, 456.
- ⁷² *Мизиец* — жител на областта Мизия в североизточната част на Мала Азия, тук поговорбиално в смисъл на роб, на най-нищожен човек.
- ⁷³ *Царският портик* — колонадата, където приемал обвиненията в неблагодестие един от деветимата архонти, т. нар. архонт цар (*basiléus*) — оттук и названието на колонадата. За обвинението срещу Сократ и за неговия обвинител *Мелет* вж. коментара и бележките към „Апология“.

Софистът

Липсват нужните данни, за да се определи кога точно е създаден този диалог. Единствено тематичните връзки дават основание да се смята, че „Софистът“ попада в една група с „Парменид“, „Теетет“ и „Държавникът“. Когато го създава, Платон вероятно се е завърнал от второто си пътуване до Сицилия (365 г. пр. н. е.). Направената в началото връзка с края на „Теетет“ и съответно